Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Республиканың ниитилел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 29 (14753) 1992 чылдың февраль 13, четверг

Чагыдар ортээ 10 көп. Садар ортээ 50 көп.

ЧУРТУНДА ТЫВАЛАР

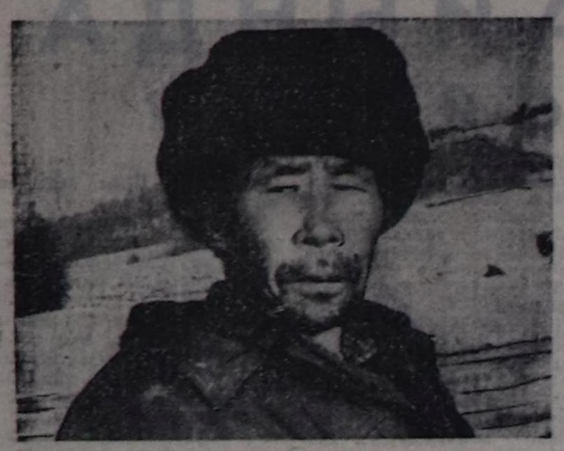

Красноярск крайның Устан рспортаж

Тыва биле Красноярск крайның девискээрин Күрү-Шиви сын аңгылап чыдар. Ону ашкаш-ла, Устуң бажында барып дүжер силер. Арга-ыыштыг, мээстерлиг ийи оорга ийи талазындан хүрээлээн Усту куду бадып оргаш, ооң чаражын кижи магадап ханмас. Кезек-кезек аяңнарлыг, элээн делгем алаактарлыг бо черге чайын суг, мал-маган чайлагладыр болза, магалыг-ла боор оң деп күзел сагышка кирер. Аң-меңге-биле база байлак чер дээрзи аяннарда, мээстерде истерден-не илдең. Истер колдуунда мээстерде хой кестүр. Уска бо чылын хар кылын дүшкен, ынчангаш аң-меңге хем дүвүнче белен ишкээрлевес, а харны хат чугаладыр хадып каапкан мээстерже үнүп оттаар хевирлиг.

Устуң унундан Красноярск крайның ажыл-агыйлары ыыштыг хөйүү кезип турар. Ийи-үш-даа черде ыяш кезер, чүдүрер, соортүр техника аймаан мооцней турғузуп каан болду. Кескен ыыштыг чүдүрүп чорударынга белен кылдыр чыып каан.

Орук ара ээн кыштаг база көрдүвүс. Тайгаладыр хар кылын боорга, бо кыжын аңаа мал кыштатпас деп шпитпирлээни-ле ол боор оң.

Ус суур (орустаарга, Усинск). Колдуунда-ла эрги бажыңнарлыг. Оларны тудуп кааны черле шынарлыы кончуг. Кончуг чоон чудуктардан тудуп каан бажыңнар хөй. Ону туткан орус кижилер маңаа кажанкезээде чурттаар сеткилдиг келген дээрзи оон-на илдең. Ол хире чоон чудуктардан туткан бажыңнар чүс-чүс чылы-биле олчаан баар, чудуктары улам кадып, балды безин дыынмас апаар чүве дивежикпе.

Ус суурда тывалар база элээн хөй чурттап турар. Каш-даа тыва кижи-биле чугаалаштывыс. Бир аныяк оол-биле чугаалажырывыска, ол Устуң уктуг тывазы деп чүве билдинди. Кырган-ачазы, кырган-авазы, адаганнарының азы хөй-ниити каттыжыышкыннарының талазындан дыңнадыгларны база материалдарны баш удур дугуржурун (эрге-дужаалдыг кижи автор азы интервью берикчизи бооп турар таварылгадан аңгыда), а ол ышкаш дыңнадыгларны база материалдарны, оларның тус-тус кезектерин тарадырын хоруурун болдурбас.

Сорулгазы азы ажыл-хүлээлгези массалыг информацияга цензура боттандырып турар организацияларны, албан черлерин, органнарны азы албан-дужаалдарны турғузарын болгаш акшаландырарын болдурбас.

4 үүл. Массалыг информацияның хостуун хажыды ажыглаарын болдурбазы

Массалыг информация чепсээн кеземче херээ онаар үүлгедиг кылыр сорулгага, күрүне чажыды азы хоойлу ёзугаар оон-даа өске тускай камгалалдыг чажыт бооп турар медээлерни чарлаарынга, эрге-чагырганы чаалап алырынче, конституциялыг турғузунгу база күрүненин бүдүн-бүрүн чоруун күш-биле өскертиринче кыйгырарынга, национал, аңгы, социал, шажын-чүдүлге талазы-биле эптеш чок чорукту азы өөрүлдээни кыптыктырарынга , дайынны пропагандалаарынга ажыглаарын болдурбас.

Теле-, видео-, а ол ышкаш кинохроника программаларынга кижилерниң угаан-медерелинге салдарлыг кылдыр чажырган немелде турғузугларны ажыглаары хорулгут.

5 үүл. Массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулга

Россия Федерациязының массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулгазы бо Хоойлудан болгаш маңаа дүүштүр үндүрер өске-даа хоойлужудулга актыларындан, Россия Федерациязының составында республикаларның массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулгаларындан турғустунар.

Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразында кереэлери-биле массалыг информация чепсектерин организастаарының болгаш оларның ажыл-чорудулгазының бо Хоойлуда көрдүнгенинден аңгы дүрүмнер көрдүнүп турар болза, күрүнелер аразында кереэде дүрүмнер ажыглаттынар.

6 үүл. Хоойлуну ажыглаары

Бо Хоойлуну Россия Федерациязында турғустунуп турар массалыг информация чепсектеринге хамаарышкан ниити Уска өскен, төрээн. Алыс боду аңчы кижи болду. Кырган-ачазының аңнап чораан черинде аңнап турар. «Аңныыр-тывыш ажыл-агый чери бодунуң девискээрин улгаттырар дээн, мээн аңнап турар черим ооң девискээринге кирер боор. Кырган-ачамның аңнап чораан чери-дир, мен аңаа аңнап көрейн дээримге, даргалар дорт харыы бербеди. Алгаш баар чыгыы боорлар» деп, оол чугаалады. Тывага болуп турган болуушкуннар-биле холбаштыр тус черниң тываларынга орус улустуң талазындан ыңдыг-мыңдыг үүлдер боор-дур бе дээривиске, «Чугаалап турар-ла чордулар. Чогум биске хамаарылгазы багай эвес чон чүве бо» диди. Тус черниң малчыннарының шуптузу тывалар деп ол оолдан билип алгаш, ооң айтып бергени, суурдан ыңдыг-ла ырак эвес малчынның кыштаанче чоруптувус.

Уста «Горносаянск» деп совхоз бар. Ооң малчыннары шупту тывалар. Чаңгыс-ла орус малчын бар. Аалынга четкен малчыныыстың ат-сывын К. С. Лакпаа дээр болду. Аныяк турғаш-ла, Уска Үүрден келген. Демир-оол Сатович төрүүр хой кадарып турар. Бо чылын дөрт дугаар төрүүр. Ооң кадарып турар хоюнуң уксаазы мериносс. Чаңчыккан аайыыс-биле малчынның кыштаан сонуургаш көрдүвүс. Кажааларын кыска көңгүс белеткевээн болду. Соңгалары, эжиктери чадагай, ханалары үттүгтаар. Ол дугайында чугаалаарывыска, малчын көңгүс дүшке какпады. «Хой кажаазын чылыглааш канчаар ону. Кыштың кончуг соогунда безин хой кажаалавас кижи мен. Мунгаш кажаа аксында чадагай кажаа иштинче кирер сүрүп каар. Кайы кажаага хонарын хойлар боттары билир, хураган кажаазын белеткеп алыр мен» диди. Шынаппла, мунгаш кажааның эжиниң аксында чадагай кажаада савак черде чадып каан болду. Хойлар колдуунда чадагай кажаада савак кырынга хонуп турары илдең. «Каш хураган ап тур силер, ынчаш?» деп айтырдывыс. «Эрткен чылын төрүүр 400 ажыг хойдан 500 ажыг хураган алдым. Ийистээри хөй хой бо» дей-дир. Бүзүревейн, катап ылавыладывыс. Киживис бадыткады. «Тывага болза, тергини малчынарның санынга кирер., шаннал-макталды баш ажыр алыр кижи-ле-дир силер. Үүнүү-биле шаннаттынар?» деп айтырдывыс. «Чок» дей-дир.

Совхозтуң удуртулгазы малчыннарже көңгүс сагыш салбайн турарының дугайында малчын чугаалады. Автолавка деп үүве шуут чок, малчыннар боттары суур барып, аъш-чем, идик-хеп аймаан магазинден садып алыр. Эмчи-домчу баарда база-ла ыңдыг. Мал ажылының специалистери чылдың ужу-бажында кээр. Бо кыжын малчынның кыштаанга үүгле савак эккеп дүжүрген. Сиген дээн ышкаш мал чеминиң өске аймаа чок. Черле ынчаш совхозтуң малчыннарга хамаарылгазы черле ыңдыг деп малчын хомудап орду. 400 хойдан 500 хураган ап турар малчынның чурттап олурар байдалы, черле харын, берге кижи чорду.

Малчынның каты уругларының аалында олурар. База-ла ук-төөгүзү Ус чурттуг, 1917 чылда Хереме сумузунга төрүттүнген. «Хереме деп чер Ус-Аксында, ам-даа куду» дээш, Красноярск крайның уунче айтып кагды. Чурттаргазының аайы-биле Ус өрү чоктап, бо черде келгенин кырган чугаалады. Михаил Шактарович Ооржактың назы-хары улгады-даа берген болза, алыс бодунуң чугаакыр, сергээ кончуг. «Ыңай-бээр барып көрбээн мен. Өскен-төрээн чуртум Устан үнмээн, чуртумга-ла чурттап чораан бодум бодур» деп чугаалап олурду.

— Бистиң амыдырал-чурттаргавысты кээп сонуургап турулар — деп, кырган чаңгыс күрүне албан черинден, өөредилге черинин азы үлетпүр бүдүрүлгезинин бажыңынга азы девискээрнинге дамчыттынып турар ийикпе, азы он кижидеи хөй эвес дыңнакчы-көрүкчүлүг радио болгаш телепрограммалар;

бижиттинген болгаш тараттынып турар он экземплярдан хөй эвес тиражтыг аудио болгаш видеопрограммалар.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

ЧУРУКТА: малчын Д. С. Лакпаа.

Оидар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАШИНАЛАР ТУРУПТАР ДЕЙ БЕРГЕН

УЛАН-БАТОР (февраль 11. (РИТА-СҮГА-ның корр. Дугар Санжиев). Солун саазынының күрүне күрлавырлары төнгениниң соон дарый Моолда кыварчаар материалдарның күрлавырлары илейтир-ле төнүп кел чыдар. Информациямедээ ажын улаштыр нефть кризизи келгени ол.

Автомобиль болгаш дизель одаар үүлүнүң күрлавырлары чүгле 20 хонукта арткан, а чамдык черлерде оон-даа эвээш деп, МОНЦАМЭ агентилел дыңнаткан. Амгы үеде чурт эрткен чылдың бо үезинге бодаарга ийи катап эвээш нефть продуктуларын ажыглап турар.

Чурттакчылыг черлерде электри хандырылгазын үзүп каптары болганчок таваржыр апарган. Он-он чылдарда нефть продуктуларын ап келгени мурнундагы ССРЭ-ниң девискээринде республикалардан бо чылдың эгезинден бээр чаңгыс тонна-даа кывар үүл алдынмаан. Эрткен чылдың төнчүзүнде Ангарскиде нефть болбаазырадып кылыр завод-биле туда солчулга-биле алдынган кывар үүлдериниң артыы ам-даа бичии бар, ол байдалды камгалап турар. Ынчалзажок ындыг арга бо чылын идегел чок, чүге дээрге Россия үндүр сөөртүлгеге улуг үндүрүг онаап каан. Ооң кадында нефть продуктуларын алырынга тускай чөпшээрел херек.

МОНЦАМЭ-ниң айытканы-биле, Москвада бир ай ажыг чоруп келген чугаалажыышкыннар түүнел чок бооп турар. Совет Эвиделиниң буступ дүшкени-биле Россия биле Моолдуң күрүнелер аразында санажылгазының боттуг механизми ажылдап кылдынмаан.

Байдалдан уштунарының аргазы тывылбас чүве болза, Моол чылыг, чырык, суг, электри чок артар, экономиказы буурап дүжер деп, МОНЦАМЭ харааадал-биле демдеглээн.

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПСЕКТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ХООЙЛУЗУ

I эге. Ниити чүүлдер

1 үүл. Массалыг информацияның хостуу

Россия Федерациязына массалыг информацияны дилээри, алыры, бүдүрери болгаш тарадыры;

массалыг информация чепсектерин турғузары, өөлээри, ажыглаары болгаш баш билип сайгарары;

массалыг информация чепсектериниң продукциязын бүдүрериниге болгаш тарадырына херектиг техниктиг турғузугларны, дериг-херекселдерни, чиг эти болгаш материалдарны бүдүрери, садып алыры, шыгжаары болгаш ажыглаары;

массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазында көрдүнген таварылгалардан аңгыда, ону кызыгаарлаарын болдурбас.

2 үүл. Массалыг информацияның чепсектери. Кол билиишкиннер

Бо Хоойлунуң сорулгаларынга дүүштүр:

массалыг информация дээрге саны хамаанчокка кижилерге көрдүнген парламал, аудио — (дыынаар), аудиовизуалдыг — (дыынап, көөр) болгаш өске-даа хевирлиг дыңнадыглар база материалдар болур;

массалыг информация чепсээ дээрге периодиктиг парлалга үндүрүлгелери, радио, теле, видеопрограммалар, кинохроника программазы, массалыг информацияны периодиктиг тарадырының өске-даа хевирлери болур;

периодиктиг парлалга үндүрүлгези дээрге доктаамал аттыг, агар дугаарлыг болгаш чырыкче чылда чаңгыстан эвээш эвес удаа үнер, солуи, журнал, альманах, бюллетень, өске-даа үнүүрүлге болур;

радио-, теле-, видео-, кинохроника программазы дээрге периодиктиг доктаамал аттыг болгаш чырыкче (эфирже) чылда чаңгыстан эвээш эвес катап үнер периодиктиг аудио-, аудиовизуалдыг дыңнадыгларның болгаш материалдарның (дамчыдылгаларның) бөлүү болур;

массалыг информация чепсээниң продукциязы дээрге периодиктиг парлалга үндүрүлгезинин түс-түс номеринин тиражы азы тиражының кезээ, радио-, теле-, кинохроника программазының түс үндүрүлгези, программаның аудио-, азы видеобижидилгезинин тиражы азы тиражының кезии болур;

массалыг информация чепсээнин продукциязының тарадылгазы дээрге периодиктиг парлалга үндүрүлгезин садары (чагыдары, чедирери, үлээри), программаның аудио-, азы видеобижидилгезинин, радио-, телепрограммаларның дамчыдылгазы, кинохроника программаларын көргүзери болур;

массалыг информацияның тускайжыткан чепсээ дээрге ону бүрүткээринге азы оон продукциязын тарадырынга бо Хоойлу ёзугаар тускай дүрүмнү доктааткан ындыг массалыг информацияның чепсээ болур;

массалыг информация чепсээниң редакциязы дээрге массалыг информация чепсектерин бүдүрерин болгаш үндүрерин боттандырып турар организация, албан чери, бүдүрүлге азы боттузунда хамааты болгаш хамаатыларның каттыжыышкыны болур;

кол редактору дээрге редакцияны баштап турар (албан-дужаалын канчаар адаарындан хамаанчокка) болгаш массалыг информация чепсээн бүдүрериниге база үндүрериниге хамаарыштыр алыс түүнел шинтпирни хүлээп алыр кижи болур;

журналист дээрге бүрүткеткен массалыг информация чепсээнин редакциязынга дыңнадыгларны база материалдарны редакторлап, кылып, чыып азы белеткеп турар, оон-биле күш-ажылчы азы өске-даа хевирлиг керээ харылзаалары-биле холбашкан азы ооң даасканын ёзугаар ындыг ажыл-чорудулганы кылып турар кижи болур;

турғузукчузу дээрге массалыг информация продукциязын бүдүрериниң материал-техниктиг хандырылгазын боттандырып турар парлалга чери азы өске-даа албан чери, бүдүрүлге (тывынгыр ажыл-агыйжы), а ол ышкаш ындыг ажыл-чорудулга оон кол ажылы эвес азы орулгаларының кол үнер дөзү болбайн турар, турғузукчуга деп эргелиг юридиктиг албан чери азы хамааты болур;

тарадыкчы дээрге редакция, турғузукчу-биле керээ ёзугаар азы хоойлу ёзугаар өске-даа үндезинге массалыг информация чепсээнин продукциязын тарадып турар албан чери азы кижи болур.

3 үүл. Цензураны болдурбазы

Массалыг информацияга цензура, азы тодаргайлаарга массалыг информация чепсээнин редакциязындан эрге-дужаалдыг кижилерниң, күрүне органнарының, организацияларының, албан черлериниң азы хөй-ниити каттыжыышкыннарының талазындан дыңнадыгларны база материалдарны баш удур дугуржурун (эрге-дужаалдыг кижи автор азы интервью берикчизи бооп турар таварылгадан аңгыда), а ол ышкаш дыңнадыгларны база материалдарны, оларның тус-тус кезектерин тарадырын хоруурун болдурбас.

Сорулгазы азы ажыл-хүлээлгези массалыг информацияга цензура боттандырып турар организацияларны, албан черлерин, органнарны азы албан-дужаалдарны турғузарын болгаш акшаландырарын болдурбас.

4 үүл. Массалыг информацияның хостуун хажыды ажыглаарын болдурбазы

Массалыг информация чепсээн кеземче херээ онаар үүлгедиг кылыр сорулгага, күрүне чажыды азы хоойлу ёзугаар оон-даа өске тускай камгалалдыг чажыт бооп турар медээлерни чарлаарынга, эрге-чагырганы чаалап алырынче, конституциялыг турғузунгу база күрүненин бүдүн-бүрүн чоруун күш-биле өскертиринче кыйгырарынга, национал, аңгы, социал, шажын-чүдүлге талазы-биле эптеш чок чорукту азы өөрүлдээни кыптыктырарынга , дайынны пропагандалаарынга ажыглаарын болдурбас.

Теле-, видео-, а ол ышкаш кинохроника программаларынга кижилерниң угаан-медерелинге салдарлыг кылдыр чажырган немелде турғузугларны ажыглаары хорулгут.

5 үүл. Массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулга

Россия Федерациязының массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулгазы бо Хоойлудан болгаш маңаа дүүштүр үндүрер өске-даа хоойлужудулга актыларындан, Россия Федерациязының составында республикаларның массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулгаларындан турғустунар.

Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразында кереэлери-биле массалыг информация чепсектерин организастаарының болгаш оларның ажыл-чорудулгазының бо Хоойлуда көрдүнгенинден аңгы дүрүмнер көрдүнүп турар болза, күрүнелер аразында кереэде дүрүмнер ажыглаттынар.

6 үүл. Хоойлуну ажыглаары

Бо Хоойлуну Россия Федерациязында турғустунуп турар массалыг информация чепсектеринге хамаарышкан ниити билиг база культурачырыдыышкын херегледелеринге дыңнадыглар болгаш материалдар парлаар кылдыр көрдүнген массалыг информация чепсектеринге чигеткен бүрүткед төлевирин доктаадыр.

Бүрүткээриниден ойталаан, а ол ышкаш билдириишкин киргеннер боттары ойталаанда бүрүткел төлевирин бүрүткедир дугайында билдириишкин кирген хүнден бээр үш ай дурғузунда эгидип ап болур эргелиг. Бүрүткел төлевирин эгидериниге барымдаа болур үүл болза, ону төлээн дугайында документ, билдириишкинде бүрүткээр органның «бүрүткеттинмээн» деп демдеглели болур ужурлуг.

7 үүл. Турғузукчу

Массалыг информация чепсээнин турғузукчузу (кады турғузукчузу) болза хамааты бөду, хамаатылар каттыжыышкыны, бүдүрүлге, албан чери, организация, күрүне органы бооп болур.

Турғузукчу бооп болбастар:

он сес хар четпээн хамааты, азы судтуң шиткели-биле хосталгазын казыдар черлерде кеземче херээн эрттирип турарлар, азы судтуң ажыл-чорудулга кылып шыдавас деп көргени угааны четпестер;

ажыл-чорудулгазын хоойлу ёзугаар хорудаан хамаатылар каттыжыышкыны, бүдүрүлге, албан чери, организация;

өске күрүненин хамаатызы азы Россия Федерациязында доктаамал чурттавайн турар хамааты эрге-хүлээлгези чок кижи.

Кады турғузукчулар шуптузу деп эргелиг турғузукчулар болур.

8 үүл. Массалыг информация чепсээн бүрүткээри

Массалыг информация чепсээнин редакциязы бодунуң ажыл-чорудулгазын ону бүрүткээнинин соонда боттандырар.

Массалыг информация чепсээн бүрүткээр дугайында билдириишкинни, бир эвес оон продукциязын колдалы тарадыр черлер:

Россия Федерациязының бүгү девискээринге, оон дашкаар-даа Россия Федерациязының составында элээн каш республикаларның, крайларның болгаш областарның девискээринге көрдүнген болза— турғузукчу Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозунга;

Россия Федерациязының составында республикаларның, крайның, областың, районнуң, хоорайның, өске-даа чурттакчылыг чериниң, хоорайда районнуң, микрорайоннуң девискээринге көрдүнген болза— турғузукчу Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозунуң чанында парлалганың болгаш массалыг информацияның хостуун камгалаар талазыбиле күрүне инспекциязыларын албан черлериниң болгаш хамааттыларын, хамааты эрге-хүлээлгелери чок кижилер Россия Федерациязының организацияларын болгаш хамааттыларыбиле кады, бир эвес хоойлуда өскээр көрдүнмээн болза, деп эргелиг база хүлээлгелерлиг болур.

II эге. Массалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазын организастаары

9 үүл. Катап бүрүткээрин болдурбазы

Бүрүткеттинген массалыг информация чепсээн ол азы өске бүрүткел ылыр органга база катап бүрүткээрин болдурбас.

Бүрүткелдиң кажан кылдыынганын суд чуруму-биле тодаратканда бүрүткеткен хүнүн ёзугаар баштайгызын хоойлу ёзугаар күштүг деп санаар.

10 үүл. Бүрүткедир дугайында билдириишкин

Массалыг информация чепсээн бүрүткедир дугайында билдириишкинге айытканын турар ужурлуг үүлдер:

1) бо Хоойлунуң негелделеринде кирген турғузукчу (кады турғузукчулар) дугайында медээлер;

2) массалыг информация чепсээниң ады;

3) дылы (дылдары);

4) редакцияның адрези;

5) массалыг информацияны периодиктиг тарадырының хевири;

6) продукциязын тарадырыш төлевилээн девискээри;

7) чижек тематиказы болгаш (азы) тускай адыры;

8) массалыг информация чепсээниң үндүрүлгезиниң төлевилээнин удаа-дараазы, эң улуг хемчээли;

9) акшаландыра р ы н ы ң үнер дестери;

10) билдириишкин берикчизи оон өске кандыг массалыг информация чепсектеринге хамаарыштыр турғузукчузу, ээзи, кол редактору (редакциязы), парлакчызы азы тарадыкчызы бооп турарының дугайында медээлер.

Билдириишкинге бүрүткел төлевирин төлээнин бадыткаан документини кожар.

Массалыг информация чепсээн бүрүткел турар уеде оон өске негелделерни салыры хоруглуг.

11 үүл. Катап бүрүткээрин болгаш өскерилгелерни дыңнадыры

Турғузукчунуң - солушканын, кады турғузукчуларның составының өскерилгеени, а ол ышкаш массалыг информация чепсээниң адының, дылының, тарадырының удаа-дараалашкак хевириниң, девискээринин өскерилгенин барымдаалааш, массалыг информация чепсээн катап бүрүткээш, тарадып болур.

Массалыг информация чепсектериниң катап бүрүткелин оларны бүрүткээри ышкаш ындыг чурум-биле боттандырар.

Ажыл-чорудулгазын суд чуруму-биле соксаткан массалыг информация чепсээниң катап бүрүткелин кылбас.

Массалыг информация чепсээниң редакциязының турар чериниң, үндүрүлгезинин удаа-дараалашкаанын база эң улуг хемчээлинин өскерилгенинин дугайында турғузукчу ол дугайында бүрүткел кылыр органга бир ай хуусаада бижимел-биле дыңнадыр хүлээгелиг.

12 үүл. Бүрүткелден хостаары

Бүрүткел негеттинмес үүлдер:

хоойлужудулга, күүсекчи болгаш суд эрге-чагырга органнарының албан ёзузунуң медээлерин болгаш материалдарын, нормативтиг болгаш өске-даа актыларын парлаары-биле турғускан массалыг информация чепсектери;

бир муң экземпляр четпес тиражтыг периодиктиг парлалга үндүрүлгелери;

кабель четкизин ёзугаар, чаңгыс күрүне албан чериниң, өөредилге чериниң азы үлетпүр бүдүрүлгезинин бажыңынга азы девискээрнинге дамчыттынып турар ийикпе, азы он кижидеи хөй эвес дыңнакчы-көрүкчүлүг радио болгаш телепрограммалар;

бижиттинген болгаш тараттынып турар он экземплярдан хөй эвес тиражтыг аудио болгаш видеопрограммалар.

13 үүл. Бүрүткээриниден ойталаары

Массалыг информация чепсээн бүрүткээриниден дараазында барымдаалар-биле ойталаар:

1) бир эвес массалыг информация чепсээн бо Хоойлута дүүштүр турғузуп алыр эргези чок хамааты, хамаатылар каттыжыышкыны, бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар билдириишкин киирген болза;

2) бир эвес билдириишкинде айыттынган үүлдер херек кырындаазы-биле дүүшпейн турар болза;

3) бир эвес массалыг информация чепсээниң ады, чижек тематиказы болгаш (азы) специализациязы бо Хоойлунуң 4 үүлүнүң бирги кезээн ёзугаар массалыг информацияның хостуун соора ажыглаарынга чедирип болур болза;

4) бир эвес бүрүткээр ол орган азы Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозу массалыг информация чепсээн ол-ла ат-биле болгаш массалыг информацияны тарадырының ол-ла хевирибиле мурнунда бүрүткээн болза.

Бүрүткээриниден ойталаан дугайында дыңнадыгны билдириишкин киирген черге бижимел-биле, ойталаан чылдагаанын бо Хоойлуда көрдүнгенин ёзугаар айытпышаан чорудар.

Массалыг информация чепсээн бүрүткээр дугайында билдириишкинни чугаалашпайн-на дедир ээзинге эгидип бээрде дараазында барымдааларны айтыр:

1) бир эвес билдириишкинни бо Хоойлунуң 8 үүлүнүң ийиги кезээнде азы 10 үүлүнүң бирги кезээнде негелделерни хажыткан болза;

2) бир эвес билдириишкинни аңаа хамаарылга чок кижи турғузукчунуң өөмүнээзинден киирген болза;

3) бир эвес бүрүткел төлевирин төлевээн болза.

Бо хажыдыышкыннарны чайлаткан соонда билдириишкинни чугаалажып көөр кылдыр хүлээп алыр.

14 үүл. Бүрүткел төлевири

Бүрүткээн дугайында хереченилерни тывысканы дээш бүрүткел төлевирин Россия Федерациязының чазаанын тодаратканда чурумун болгаш хемчээлин ёзугаар алыр. Реклама болгаш эротика талазы-биле дыңнадыглар болгаш материалдар парлаар кылдыр көрдүнген массалыг информация чепсектеринге бедиткен, а чаштарга болгаш өлөдилерге, инвалидтерге, а ол ышкаш ниити билиг база культурачырыдыышкын херегледелеринге дыңнадыглар болгаш материалдар парлаар кылдыр көрдүнген массалыг информация чепсектеринге чигеткен бүрүткед төлевирин доктаадыр.

Бүрүткээриниден ойталаан, а ол ышкаш билдириишкин киирген черге бүрүткел төлевирин бүрүткедир дугайында билдириишкин киирген хүнден бээр үш ай дурғузунда эгидип ап болур эргелиг. Бүрүткел төлевирин эгидериниге барымдаа болур үүл болза, ону төлээн дугайында документ, билдириишкинде бүрүткээр органның «бүрүткеттинмээн» деп демдеглели болур ужурлуг.

15 үүл. Бүрүткээн дугайында хереченилерни күш чок деп санаары

Массалыг информация чепсээн бүрүткээн дугайында хереченилерни чүгле судка, ону бүрүткээн органның азы Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозунуң билдириишкинин ёзугаар судтуң негелде чорудулгазының чуруму-биле дараазында таварылгаларда күш чок деп санаар:

1) бир эвес бүрүткээн дугайында хереченилерни меге арга-биле алган болза;

2) бир эвес массалыг информация чепсээ чырыкче (эфирже) бир чылдан хей хуусаада үнмээн болза;

3) бир эвес редакцияның уставы азы ону солуур керээ хүлээп алдынмаан болгаш (азы) массалыг информацияның ол чепсээнин чырыкче (эфирже) бир дугаар үнген хүнүнден бээр үш ай иштинде бадылаттынмаан болза;

4) бир эвес массалыг информацияның ол чепсээн катап бүрүткээн болза.

Бүрүткээн дугайында хереченилерни күш чок деп санаанда бүрүткел төлевирин дедир эгитпес.

16 үүл. Ажыл-чорудулганы соксадыры болгаш түр доктаадыры

Массалыг информация чепсээнин ажыл-чорудулгазын турғузукчунуң азы бүрүткээн органның азы Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозунуң негелделерин ёзугаар судтуң негелде чорудулга чуруму-биле, судтуң шиитпири-биле соксадып азы түр доктаадып болур.

(Уланчызы 2-ги арында).

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПСЕКТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Эгези 1-ги арында).

Массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын тургузукчу чугле редакцияның уставында көрдүнген таварылгаларда азы тургузукчу биле редакцияның (кол редакторнуң) аразында керээ өзугаар соксадып азы түр доктаадып болур.

Массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын судтуң соксадырынга үндезин болза, бо Хоойлунуң 4 үүлүнүң негелделерин редакцияның он ийи ай дургузунда чаңгыс удаа хажыдып келгени, оон дугайында бүрүткээн орган азы Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация чепсээ тургузукчуга болгаш (азы) редакцияга (кол редакторга) бижимел сагындырыгны кылып, а ол ышкаш массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын түр доктаадыр дутайында судтуң доктаалын күүсетпээни болур.

Массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын судтуң (судьяның) түр доктаадырынга үндезин болза, бо үүлдүн бирги кезээнде көрдүнген негелделии хандырарының эргежок чүгүлазы болур.

Массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын соксатканы ону бүрүткээн дугайында шынзылганы болгаш редакцияның уставын күш чок болдурар.

17 үүл. Эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң тыптыры

Тургузукчунуң болгаш редакцияның бо Хоойлуда көрдүнген эргелери болгаш хүлээлгелери массалыг информация чепсээн бүрүткээн үеден эгелеп, а редакцияның уставында көрдүнген эргелер болгаш хүлээлгелер — ону бадылаан үеден эгелеп тургустунар. Тургузукчу, редакция, үндүрүкчү, тарадыкчы керээ чарын турган бот-боттарының аразында эргелери болгаш хүлээлгелерни немей тургузуп болур. Уставтың болгаш керээлериниң негелделери бо Хоойлуга база Россия Федерациязының хоойлужудулгазының өске-даа актыларына төрүшпес ужурлуг.

18 үүл. Тургузукчунуң статузу

Тургузукчу редакцияның уставын бадылаар болгаш (азы) массалыг информация чепсээниң редакциязы-биле (кол редактор-биле) керээ чарар.

Оон өмүнээзинден дыңнадыгны азы материалды (тургузукчунуң медеглелин) халас болгаш айыттынган хуусаада парлаарын тургузукчу редакцияга дагзыр эргелиг. Тургузукчунуң медеглелиниң эң улуг хемчээлии редакцияның уставынга, оон көрээзинге азы тургузукчу-биле өске-даа дугуржулгага тодарадыр. Тургузукчунуң медеглели-биле холбашкан хомудалдар болгаш негелделер талазы-биле харыысалга тургузукчуга онаажыр. Бир эвес айыттынган дыңнадыгның азы материалдың кымга хамааржыры редакция айыттыпаан болза, ол ийнги харыылаксы болур.

Бо Хоойлуда, редакцияның уставында, тургузукчу биле редакцияның (кол редакторнуң) аразында керээде көрдүнген таварылгалардан аңгыда массалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазынга тургузукчу кириппес.

Тургузукчу болдуңуң эргелери болгаш хүлээлгелерин редакцияның болгаш өске базы тургузукчуларының чепшээрели-биле үшкү черге дамчыдып болур. Бир эвес тургузукчуну — хамаатылар-каттыжыышкынын, бүдүрүлгени, албан чериниң организациясының күрүне органын дүжүрген таварылгада оон эргелери болгаш хүлээлгелери бурунуу-биле, бир эвес редакцияның уставында өске хүүл көрдүнмээн болза, редакцияже шилчиир.

Тургузукчу, редакция, үндүрүкчү, тарадыкчы, редакцияның эт-хөреңгизинин эзэн бооп база болур.

19 үүл. Редакцияның статузу

Редакция болдуңуң ажыл-чорудулгазын профессионал бот-тускайлан чорукка үндезилеп боттандырар.

Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар редакция юридиктиг кер, бот-тускайлан ажыл-агый чорудар чер-ыдыр организастаттынын болур. Бир эвес массалыг информация чепсээниң редакциязы бүдүрүлге ыңдыр бүрүткеткен болза, ол Россия Федерациязының бүдүрүлгелер болгаш бүдүрүлгечи чорук дугайында хоойлужудулгазынга дүүштүр массалыг информация чепсээн парлаары-биле болгаш үндүрери-биле чергелештир хоойлуда хорувайн турар өске ажыл-чорудулганы доктааткан чурум өзугаар боттандырып болур.

Продукциязы чырыкче (эфирже) үнген хүнден эгелеп ийи чыл дургузунда массалыг информация чепсээ үндүрүг төлевирлериниң хостаттырар. Массалыг информация чепсээн катап бүрүткээри ол хуусааны санаарынга салдар чедирбес. Бир эвес тургузукчу массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын айыттынган хуусаа бетинде соксаткан болза, төлевирни бүгү хуусаанын дургузунда долузу-биле тыртар.

Редакция боду массалыг информация чепсээниң тургузукчузу, үндүрүкчүзү, тарадыкчызы, редакцияның эт-севиниң эзэзи бооп болур.

Редакцияны кол редактор удуртур, ол бодунуң бүрүн эргелерин бо Хоойлуга, редакцияның уставынга, тургузукчу биле редакцияның (кол редакторнуң) аразында керээге үндезилеп боттандырар. Тургузукчу-биле, үндүрүкчү-биле, тарадыкчы-биле, хамаатылар-биле, хамаатылар каттыжыышкыннары-биле, бүдүрүлгелер-биле, организациялар-биле, албан чердери-биле, күрүне органнары-биле харылзааларга, а ол ышкаш судка редакцияны кол редактор төлээлээр. Бо Хоойлу болгаш Россия Федерациязының өске-даа хоойлужудулгаларын өзугаар массалыг информация чепсээге негелделериниң күүселдези дээш ол харыысалгалыг болур.

20 үүл. Редакцияның уставы

Массалыг информация чепсээниң уставын журналистер коллективиниң — редакцияның штадында ажылдакылар коллективиниң иниити хуралынга оон составының үштүн ийи кезиниден эвээш эвезиниң киржилгези-биле хөй кезиниң бадылаашкынын өзугаар хүлээп алыр болгаш тургузукчуга бадыладыр.

Редакцияның уставынга дараазында үүлдер тодаратынган болур:

1) тургузукчунуң, редакцияның, кол редакторнуң бот-боттарының тус-тус эргелери болгаш хүлээлгелери;

2) журналистер коллективиниң — редакцияның штадында ажылдакыларның бүрүн эргелери;

3) кол редакторну, редакция коллегиязын болгаш (азы) редакцияны эргелеп башкарар өске-даа органнарны томуйлаарының (соңгуурунуң) чуруму;

4) массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын соксадырының болгаш түр доктаадырының барымдаалары болгаш чуруму;

5) адын өскээр дамчыдар болгаш /азы/ камгалап арттырар эргези, тургузукчу өскерилгенде, өске тургузукчуларның составы өскерилгенде, массалыг информация чепсээ ажыл-чорудулгазын соксатканда, редакцияны дүжүргенде азы эде тургусканда, оон организас-эргехоойлу хевирлерин өскерткенде өске-даа юридиктиг эргелери;

6) редакцияның уставын бадылаарының болгаш өскертириниң чуруму, а ол ышкаш бо Хоойлу болгаш өске-даа хоойлужудулга актыларын өзугаар көрдүнген оон аңгы дүрүмнер.

Редакцияның уставы бадылаттынмаан турда, а ол ышкаш редакцияда он четпес кижи ажылдап турар болза, бо үүлдүн 1-5 кезектериниде адаттынган пунктуларда айтырыглар-биле кады оон тургузукчу-биле харылзаазын тургузукчу биле редакцияның /кол редакторнуң/ аразында уставты солуур керээ өзугаар тодаардыр.

Бүдүрүлге кылдыр тургустунган редакцияның уставы ол бүдүрүлгениң уставы бооп база болур. Бо таварылгада редакцияның уставы бүдүрүлгелер болгаш бүдүрүлгечи чорук дугайында хоойлужудулгага дүүжүр ужурлуг.

Редакция уставының азы ону солаан керээниң хоолгазын массалыг информацияның ол чепсээниң чырыкче (эфирже) бир дугаар үнген хүнүнден эгелеп үш ай хуусаадан орайтатпайн бүрүткээн органче чорудар. Бо таварылгада редакция уставта азы ону солаан керээде кандыг медээлер коммерция чажыды болуруи сагындырар эргелиг.

21 үүл. Үндүрүкчүнүң статузу

Үндүрүкчү бодунуң эргелерин боттандырар болгаш бо Хоойлуга, үндүрүлге хөрээниң, бүдүрүлгелер болгаш бүдүрүлгечи чорук дугайында хоойлужудулгаларга дүүштүр хүлээлгелерин күүседир.

Үндүрүкчү массалыг информация чепсээниң, редакцияның тургузукчузу, тарадыкчызы, редакция өнчүзүнүң эзэзи бооп болур.

22 үүл. Керээлер

Массалыг информация чепсээниң өске тургузукчулары-биле керээзинге оларның кайызынын-даа эргелерин, хүлээлгелерин, харыысалгазын, чуруму, өске тургузукчуларның составы өскерилгенде негелделерин болгаш юридиктиг айтырыгларны, оларның аразында маргылдааны шиитпирээринин хевирин тодарадыр.

Тургузукчу биле редакцияның (кол редакторнуң) аразында керээге оларның аразында дараазында бүдүрүлге, эт-хөренги болгаш сан-хөө айтырыгларын тодарадыр: редакцияның акшахөренгизин тускайлаарының болгаш ажыглаарының чуруму, орулгаларны хуваары, фондуларны тургузары болгаш карылгаларны эгидери, редакцияның ажылдакчыларының амыдыраптурттаарынга болгаш ажылдаарынга чогуур бүдүрүлге болгаш социал-амыдырал байдалдарны хандырар талазы-биле тургузукчунуң хүлээлгелери. Редакция-биле керээге өске талага тургузукчу бүрүзү ангы-аңгыдаа, казы-даа кирип болур.

Редакция биле үндүрүкчүнүң аразында керээге оларның аразында бүдүрүлге, эт-хөренги болгаш сан-хөө харылзааларны, үндүрүлге эргелериниң хуваалдазын, массалыг информация чепсектериниң продукциязын бүдүрер материал-техниктиг хандырылга талазы-биле үндүрүкчүнүң хүлээлгелерин болгаш талаларын харыысалгазын тодарадыр.

Тургузукчу, редакция (кол редактор) болгаш үндүрүкчү боттарының аразынга, а ол ышкаш тарадыкчы-биле өске-даа керээлерни чарып болур.

23 үүл. Информация агентилели

Бо Хоойлуну информация агентилеллеринге хамаарыштыр ажыглап турда, оларга редакцияның, үндүрүкчүнүң, тарадыкчының статузу болгаш массалыг информация чепсээниң эрге-хоойлу негелделери хамааржыр.

Информация агентилелиниң тургусканы бюллетень, медээлер хуудузу, доктаамал аттыг өске-даа үндүрүлге болгаш программа бо Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар бүрүткедир.

Информация агентилелиниң медээлерин болгаш материалдарын массалыг информацияның өске чепсектери парлап тура, информация агентилелин айтыры албан.

24 үүл. Массалыг информацияның өске чепсектери

Бо Хоойлуның периодиктиг парлалгага көрдүнген дүрүмнери мун болгаш оондаа хөй экземплярга тарап турар, компьютер дузазы-биле тургустунган болгаш /азы/ оларның шыгжамырында болгаш баазаларында медээлерлиг периодиктиг парлалгага, а ол ышкаш продукциязын парлаан дыңнадыглар, материалдар, чуруктар хевирлиг тарап турар массалыг информацияның өске-даа чепсектериге ажыглаар.

Бо Хоойлуда радио болгаш телепрограммаларга хамаарыштыр тургускан дүрүмнерни массалыг информацияны телетекст, видеотекст болгаш өске-даа телекоммуникация четкилерин дамчыштыр тарадын турар черлерге, бир эвес Россия Федерациязының хоойлужудулгазында өске чүүлдер көрдүнмээн болза, ажыглаар.

III эге. Массалыг информацияны тарадыры

25 үүл. Тарадырының чуруму

Массалыг информация чепсектериниң продукциязын хоойлу-дүрүмге дүүштүр тарадырын боттандырарына хамаатыларның, хамаатылар каттыжыышкынларының, албан-дужаалдыг кижилериниң, бүдүрүлгелериниң, албан чердериниң, күрүне органнарының талазындан доктар чедирип шаптыктаарын болдуруп болбас.

Массалыг информация чепсектериниң продукциязын тарадырда ол дээш акша ап турар болза, ону коммерциялыг тарадыышкынга кирип болбас.

Чурттаар оран-бажыңнарга видео кылдыр бижидип каан программаларны көргүзери, а ол ышкаш олардан ийи-чаңгыс хоолгалар кылыры, бир эвес олар дээш дорт азы кандыг-бир өске хевир-биле телевир албас болза, бо Хоойлуга дүүжүр массалыг информация чепсектериниң продукциязын тарадырын судтуң шиитпири-биле соксаткан түүнү болур.

26 үүл. Чырыкче (эфирже) үндүрери

Массалыг информация чепсектериниң продукциязын чугле кол редактор чырыкче (эфирже) үндүрео деп чепшээрел бергениниң соонда тарадып болур.

27 үүл. Үндүрүлге көргүзүглери

Периодиктиг парлалганың үндүрүлге бүрүзү дараазында медээлерлиг турар ужурлуг:

1) үндүрүлгениң ады;

2) тургузукчузу (кады тургузукчулары);

3) кол редакторнуң фамилиязы, инициалдары;

4) үндүрүлгениң чурум өзугаар дугаары болгаш чырыкче үнген хүнү, а солунарга — аяаа немей, парлаар кылдыр ат салган шагы (график өзугаар доктаатканы база херек кырындагы);

5) индекс — харылаа бүдүрүлгелерин дамчыштыр тарадын турар үндүрүлгелерге;

6) тиражы;

7) өртээ, азы «хостуг өртек» деп демдеглел, азы «халас» деп демдеглел;

8) редакцияның, үндүрүкчүнүң, типографияның адрестери.

Радио болгаш телепрограмма эфирже үнген санындала, а соксаал чок дамчыдыла үезинде хонукта дөрттен эвээш эвес удаа редакция программаның адын чарлаар хүлээлгелиг.

Аудио-, видео-, азы кинохроника программазының хоолга бүрүзү дараазында медээлерлиг турар ужурлуг:

1) программаның ады;

2) чырыкче (эфирже) үнген хүнү база үндүрүлге дугаары;

3) кол редакторнуң фамилиязы, инициалдары;

4) тиражы;

5) редакция болгаш оон адрези;

6) өртээ, азы «хостуг өртек» деп демдеглел, азы «халас» деп демдеглел.

Информация агентилелиниң дыңнадыглары болгаш материалдары роп ады-биле үнер.

Бир эвес массалыг информация чепсээ бүрүткелден хостатпаан болза, үндүрүлге көргүзүглериниң ону бүрүткээн органы база бүрүткеттинген дугаарын айтыр.

28 үүл. Тираж

Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң, аудио-, видео-, кинохроника программазының тиражын кол редактор үндүрүкчү-биле дугурушкаш, тодарадыр.

Тиражты азы оон кезиин хураарын, а ол ышкаш узуткаарын чүүлге судтуң күштүг болуп кирген шиитпирин өзугаар кылып болур.

Реклама азы эротика шинчилиг продукция үндүрер кылдыр тускайлаттынган массалыг информация чепсектериниң хамаарыштыр тираж барымдаалаан чыылданы-доктаадыр, ону Россия Федерациязының чазааның тодаратпан чурумун өзугаар тыртар.

29 үүл. Албан экземплярлар

Периодиктиг парлалга үндүрүлгелериниң, оон иштинде бо Хоойлуның 12 үүлүн өзугаар бүрүткедириндеп хостатпаан үндүрүлгелериниң халас албан экземплярларын тиражтың эге үндүрүлгезин бегеткээн дораан редакция тургузукчуже (кады тургузукчуларже), массалыг информацияның ук чепсээн бүрүткүү боттарының аразында, а ол ышкаш тарадыкчы-биле өске-даа керээлерни чарып болур.

23 үүл. Информация агентилели

Бо Хоойлуну информация агентилеллеринге хамаарыштыр ажыглап турда, оларга редакцияның, үндүрүкчүнүң, тарадыкчының статузу болгаш массалыг информация чепсээниң эрге-хоойлу негелделери хамааржыр.

Информация агентилелиниң тургусканы бюллетень, медээлер хуудузу, доктаамал аттыг өске-даа үндүрүлге болгаш программа бо Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар бүрүткедир.

Информация агентилелиниң медээлерин болгаш материалдарын массалыг информацияның өске чепсектери парлап тура, информация агентилелин айтыры албан.

24 үүл. Массалыг информацияның өске чепсектери

Бо Хоойлуның периодиктиг парлалгага көрдүнген дүрүмнери мун болгаш оондаа хөй экземплярга тарап турар, компьютер дузазы-биле тургустунган болгаш /азы/ оларның шыгжамырында болгаш баазаларында медээлерлиг периодиктиг парлалгага, а ол ышкаш продукциязын парлаан дыңнадыглар, материалдар, чуруктар хевирлиг тарап турар массалыг информацияның өске-даа чепсектериге ажыглаар.

Бо Хоойлуда радио болгаш телепрограммаларга хамаарыштыр тургускан дүрүмнерни массалыг информацияны телетекст, видеотекст болгаш өске-даа телекоммуникация четкилерин дамчыштыр тарадын турар черлерге, бир эвес Россия Федерациязының статузу болгаш массалыг информацияның эрге-хоойлу негелделери хамааржыр.

Информация агентилелиниң тургусканы бюллетень, медээлер хуудузу, доктаамал аттыг өске-даа үндүрүлге болгаш программа бо Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар бүрүткедир.

Информация агентилелиниң медээлерин болгаш материалдарын массалыг информацияның өске чепсектери парлап тура, информация агентилелин айтыры албан.

25 үүл. Массалыг информацияның өске чепсектери

Бо Хоойлуның периодиктиг парлалгага көрдүнген дүрүмнери мун болгаш оондаа хөй экземплярга тарап турар, компьютер дузазы-биле тургустунган болгаш /азы/ оларның шыгжамырында болгаш баазаларында медээлерлиг периодиктиг парлалгага, а ол ышкаш продукциязын парлаан дыңнадыглар, материалдар, чуруктар хевирлиг тарап турар массалыг информацияның өске-даа чепсектериге ажыглаар.

Бо Хоойлуда радио болгаш телепрограммаларга хамаарыштыр тургускан дүрүмнерни массалыг информацияны телетекст, видеотекст болгаш өске-даа телекоммуникация четкилерин дамчыштыр тарадын турар черлерге, бир эвес Россия Федерациязының статузу болгаш массалыг информацияның эрге-хоойлу негелделери хамааржыр.

Информация агентилелиниң тургусканы бюллетень, медээлер хуудузу, доктаамал аттыг өске-даа үндүрүлге болгаш программа бо Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар бүрүткедир.

Информация агентилелиниң медээлерин болгаш материалдарын массалыг информацияның өске чепсектери парлап тура, информация агентилелин айтыры албан.

24 үүл. Массалыг информацияның өске чепсектери

Бо Хоойлуның периодиктиг парлалгага көрдүнген дүрүмнери мун болгаш оондаа хөй экземплярга тарап турар, компьютер дузазы-биле тургустунган болгаш /азы/ оларның шыгжамырында болгаш баазаларында медээлерлиг периодиктиг парлалгага, а ол ышкаш продукциязын парлаан дыңнадыглар, материалдар, чуруктар хевирлиг тарап турар массалыг информацияның өске-даа чепсектериге ажыглаар.

Бо Хоойлуда радио болгаш телепрограммаларга хамаарыштыр тургускан дүрүмнерни массалыг информацияны телетекст, видеотекст болгаш өске-даа телекоммуникация четкилерин дамчыштыр тарадын турар черлерге, бир эвес Россия Федерациязының статузу болгаш массалыг информацияның эрге-хоойлу негелделери хамааржыр.

Информация агентилелиниң тургусканы бюллетень, медээлер хуудузу, доктаамал аттыг өске-даа үндүрүлге болгаш программа бо Хоойлуда көрдүнген чурум өзугаар бүрүткедир.

Информация агентилелиниң медээлерин болгаш материалдарын массалыг информацияның өске чепсектери парлап тура, информация агентилелин айтыры албан.

23 үүл. Информация агентилели

Бо Хоойлуну информация агентилеллеринге хамаарыштыр ажыглап турда, оларга редакцияның, үндүрүкчүнүң, тарадыкчының статузу болгаш массалыг информация чепсээниң

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПСЕКТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

негелде парлаарының бо Хоойлуда доктааткан чурумун үрээн таварылгада, шын эвес деп көрүп турар медээлерни тараткан хүнүнден эгелээш чыл дургузунда Россия Федерациязының негелде болгаш негелде-чорудулга хоойлужудулгазынга дүүштүр судче хомудал киирип болур.

46 үүл. Харыылаар эрге

Хамааты кижиниң эргелеринге болгаш хоойлу өзугаар эрге-ажыктарынга дүүшпес база кызып-кыйын турар медээлерни массалыг информация чепсээнге тараттырган хамааты азы организация массалыг информацияның ол-ла чепсээнге харыылаар (комментарий, реплика бээр) эргелиг.

Харыыга болгаш ойталаарыга хамаарыштыр ындыгларга бо Хоойлунуң 43-45 үүлдериниң дүрүмнерин ажыглаар.

Харыыга харыыны массалыг информацияның чепсээниң дараазындагы үндүрүлгеден эрте эвесте салыр. Үк дүрүм редакция комментарийлеринге хамаарышпас.

V эге. Журналистиң эргелери болгаш хүлээлгелери

47 үүл. Журналистиң эргелери

Журналист болза:

1) медээни дилээр, негээр, алыр болгаш нептередир;

2) күрүне органнарынга болгаш организацияларга, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге, хөй-ниити каттыжыышкыннар органнарынга азы оларның парлалга албан черлеринге баар;

3) медээ айтырып алырыбиле холбаштыр албан-дужаалдыг кижилерге хүлээп алдынар;

4) оларның медээлер уткалыг үүндүлеринден аңгыда, күрүне, коммерция азы өске-даа хоойлу өзугаар тускай камгалаттының турар чажыттыг документилерже болгаш материалдарже чөпшээрели алыр;

5) бо Хоойлунуң 42 үүлүнүң бирги кезээниң негелделерин сагып тургаш, документилерни болгаш материалдарны хоолгалаар, парладыр, чарлаар азы өскедаа арга-биле катап тургузар;

6) Хоойлуда көрдүнген таварылталардан аңгыда, ооң иштинде аудио болгаш видеотехниканың, кино болгаш фотосъемканың чепсектерин ажыглап тургаш, бижидилгелерни чорудар;

7) бойдус халавы, авариялар болгаш айыыл-халап, массалыг үймээн болгаш хамааттыларның массалыг мөөнелиишкини болгаш тускай камгалалдыг черлерге, а ол ышкаш онза байдал чарлаан черлерге баар; митингилерге болгаш чыскаалдарга киржир;

8) аңаа дамчыткан медээниң шынныын хынаар;

9) тарадыры-биле ооң ат салганы дыңнадыгларга болгаш материалдарга бодунуң хууда бодалдарын база үнелелдерин, илередир;

10) үзел-бодалдарынга чөрүшкек дыңнадыгны азы материалды белеткээринден болгаш аңаа ат салыындан ойталаар;

11) ооң бодалы-биле алырга, редакцияга белеткел чорудулгазының үезинде утказы хажыттынган дыңнадыгның азы материалдың адаанда адын уштун каптар, бир болза азы хоруур азы бо Хоойлунуң 42 үүлүнүң бирги кезээнге дүүштүр ук дыңнадыгны азы материалды ажыглаарының негелделерин база ниити шынарын бир янзы дугуржур;

12) бодунуң белеткээни дыңнадыгларны азы материалдарны псевдоним-биле азы ат чокка тарадыр эргелиг.

Массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазын өзугаар аңаа тывыскан өске-даа эргелерни журналист ажыглаар.

48 үүл. Төлээлеишкин (аккредитация)

Боттарының журналистерин оларның чаңынга төлээлеттирери-биле күрүне органынче, организацияже, албан черинче, хөй-ниити каттыжыышкын органынче редакция чагыны бээр эргелиг.

Ол органнарның, организацияларның, албан черлериниң доктааткаңы төлээледиишкин дүрүмнерин редакциялар сагаан турар таварылгада, күрүне органнары, организациялар, албан черлери, хөй-ниити каттыжыышкын органнары чагыттынган журналистерни төлээледип алыр.

Журналистерни төлээледип алган органнар, организациялар, албан черлери хуралдар, чөвүлел хуралдар болгаш өске-даа хемчеглер дугайын оларга баш бурунгаар дыңнадыр, стенограммалар, протоколдар болгаш өске-даа документилер-биле хандырар, бижилгелер чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хүлээлгелиг.

Хааглыг хемчегни чорудар дугайында шиитпир хүлээп алдынган таварылгадан аңгыда, ону төлээледип алган органнарның, организацияларның, албан черлериниң эрттирип турары хуралдарга, чөвүлел хуралдарга болгаш өске-даа хемчегларге төлээлеттирген журналист олуржур эргелиг.

Төлээледиишкиниң доктааттынган дүрүмнерин ол азы редакция үрээн, бир болза херек кырында амыдыралга дүүшпес, журналисти төлээледип алган организацияның ат-алдарын болгаш эки талазын бужарладып турар медээлерни тараткан, судтуң хоойлу өзугаар күштүг болуп кирген шиитпири-биле бадыткаттынган болза, төлээледиишкиндеп журналист казыттырган туруп болур.

Массалыг информация чепсектериниң редакцияларының тускай корреспондентилериниң төлээледиишкини бо үүлдүң негелделеринге дүүштүр боттандырар.

49 үүл. Журналистиң хүлээлгелери

Журналист болза:

1) күш-ажылчы харылзааларда ооң-биле холбаалыг болуп турары редакцияның уставын сагыыр;

2) дамчыдып турары медээниң шынныын хынаар;

3) медээ берген кижилерниң ооң үнген дөзүн айтыр дугайында, а ол ышкаш, бир эвес ол бир дугаар чарлаттынын турар болза, цитата кылдыр ап турар чугааның автору болур дугайында дилеглерин хандырар;

4) медээниң болгаш (азы) ооң дөзүүнүң чажыдын хевээр арттырар;

5) хамааттының хууда амыдыралының дугайында медээлерни массалыг информация чепсээнге тарадыры-биле чөпшээрелди (кажан хөй-ниитиниң эрге-ажыктарын камгалаарынга эргежок чугула апарган таварылгалардан аңгыда) хамааттының бодундан азы ооң хоойлу өзугаар төлээлекчилериниң алыр;

6) хамааттылардан болгаш албан-дужаалдыг кижилерден медээ алырда, аудио болгаш видеошкилге, кино болгаш фотосъемка эрттирер дугайын оларга дыңнадыр;

7) ооң белеткээни дыңнадыын азы материалын тарадыры-биле холбаштыр бооп болур хомудалдар дугайын болгаш Хоойлуда көрдүнген өске-даа негелделерни киирер дугайын кол редакторга дыңнадыр;

8) бир эвес ону күүседири хоойлуну хажыдары-биле холбашкан болза, кол редакторнуң азы редакцияның аңаа бергени даалгадан ойталаар;

9) профессионал ажыл-чорудулгазы боттандырып турган, бирги негелде өзугаар редакцияның шынзылгазын азы журналисти болгаш ооң бүрүн эргелерин шынзыдып турар өске-даа документини көргүзер хүлээлгелиг.

Массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазында доктааткан өске-даа хүлээлгелерни журналист күүседир.

Профессионал ажыл-чорудулгазын боттандырып чораан, хамааттыларының болгаш организацияларының эргелерни, хоойлу өзугаар эрге-ажыктарын, ат-алдарын база төлептиг талаларын журналист хүндүлээр хүлээлгелиг.

Профессионал ажыл-чорудулгазын боттандырары-биле холбаштыр хөй-ниитиниң даалгазын күүседип чоруур журналистиң ат-алдарын, төлептиг мөзүүн, кадыын, амыдыралын болгаш эт-хөрөгүзүн күрүне карак огу дег магадылаар.

50 үүл. Чажыт бижидилге

Чажыт аудио болгаш видеобижидилгени, кино болгаш фотосъемканы ажыглап тургаш белеткээн дыңнадыгларны база материалдарны:

1) кижиниң болгаш хамааттының конституция өзугаар эргелерин база хоспалгаларын ол хажыттынын турар болза;

2) хөй-ниитиниң эрге-ажыктарын камгалаарынга ол эргежок чугула апарган таварылгалардан аңгыда) хамааттының бодундан азы ооң хоойлу өзугаар төлээлекчилериниң алыр;

3) бир эвес бижидилгени көргүзерин судтуң шиитпири-биле чорудар болза, тарадырын чөпшээрээр.

51 үүл. Журналистиң эргелерин соора ажыглаарын болдурбазы

Ниитилелге ужур-дузалыг медээлерни чажырар азы хажыдар, шыныг медээлерге сылдан алгаш, янзы-бүрү чугаа-соот тарадыр, массалыг информацияның чепсээ болбайын турар организацияга азы өске кижиге ажыктыг кылдыр медээ чыыр сорулгаларга бо Хоойлу-биле доктааткан журналистиң эргелерин ажыглаарын болдурбас.

Чүгле эр-кызын, хар-назынын, сөөк-язы азы национал хамаарылгазын, дылын, шажынга, мергежилинге хамаарылгазын, чүрттап турар черин болгаш ажылын, а ол ышкаш оларның политиктиг бүзүүрелдериниң холбаалының барымдаалап хамааттыны азы хамааттыларның чамдык категорияларын бактаар сорулга-биле медээни тарадырынга журналистиң эргезин ажыглаарын хорудар.

52 үүл. Тускай статус

Бо Хоойлунуң доктааткаңы журналистиң профессионал статузун:

чүгле чаңгыс бүдүрүлгениң (каттыжыышкынның), организацияның, албан черинин девискээринге продукциязы тараар хөй тиражтыг солуннарга болгаш массалыг информацияның өске-даа чепсектеринге хереглээр медээлерни база материалдарны редакторлаар, тургузар, чыыр азы белеткээр редакцияларның штаттыг ажылдакчыларынга;

күш-ажылчы азы өске-даа керээ харылзааларын өзугаар редакция-биле холбаалыг эвес, ынчалзажок редакцияның даалгаларын күүседир талазы-биле бодунуң штаттан дашкаар авторлары азы корреспондентилери кылдыр ооң хүлээп көргени авторларга хамаарыштыгып нептередир.

VI эге. Массалыг информация талазы-биле күрүнелер аразының керээлери болгаш дугуржулгалары

53 үүл. Күрүнелер аразының керээлери болгаш дугуржулгалары

Массалыг информация талазы-биле күрүнелер аразының кады ажылдажылгазына Россия Федерациязының чарган керээлеринге үндезилеп боттандырар.

Массалыг информация талазы-биле делегей кады ажылдажылгазынга редакциялар, журналистериниң профессионалдыг каттыжыышкыннары өске күрүнелериниң хамааттылары-биле болгаш юридиктиг черлер-биле, а ол ышкаш делегей организациялары-биле дугуржулгаларга үндезилеп киржир.

54 үүл. Даштыкыдан информацияны нептередири

Массалыг информацияның даштыкыда чепсектериниң медээлерни болгаш материалдарын моондактаашкын чокка алырын Россия Федерациязының хамааттыларынга магадылаар.

Телевидениеннің дорт дамчыдылгазының программаларын хүлээп алырынга кызыгаарлаашкынны Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразының керээлери-биле көрдүнген таварылгаларда болдурар.

Даштыкының, тодаргайлаарга, Россия Федерациязында бүрүткеттинмээн болгаш тургузукчузу азы редакциязы ооң девискээриндеп, дашкаар турар, а ол ышкаш даштыкы күрүнелериниң, юридиктиг черлериниң азы хамааттыларының сан-хөө-биле хандырып турары үе-хуусаалыг парлалга үндүрүлгезиниң продукциязын нептередириңге Россия Федерациязының Парлалга болгаш информация министерствозунуң чөпшээрели, бир эвес ону нептередириниң чуруму Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразының керээзи-биле көрдүнмээн болза, алыры эргежок чугула.

55 үүл. Даштыкының корреспондентилери

Массалыг информацияның даштыкыда чепсектериниң төлээ черлери, бир эвес Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразының керээзи-биле өске арга көрдүнмээн болза, Россия Федерациязының Даштыкы херектер министерствозунуң чөпшээрели-биле Россия Федерациязына тургустунар.

Массалыг информацияның Россия Федерациязында бүрүткеттинген даштыкы төлээ черлери, бир эвес Россия Федерациязының чарганы күрүнелер аразының керээзи-биле өске арга көрдүнмээн болза, Россия Федерациязының болгаш оларның турары чурттуң хоойлужудулга актылары-биле доктааткан чурум өзугаар тургустунар.

Даштыкы корреспонденнилерни Россия Федерациязына тургузарын Россия Федерациязының Даштыкы херектер министерствозу бо Хоойлунуң 48 үүлүнге дүүштүр чорудар.

Россия Федерациязына турары доктааттынган чурум өзугаар шиитпирлеттинмээн даштыкы корреспондентилер даштыкы юридиктиг черниң төлээлекчилери болуп, эргелерни ажыглаар болгаш хүлээлгелерин күүседир.

Россия Федерациязына профессионалдыг ажыл-чорудулганы боттандырарына аңаа турарын ыяап-ла шиитпирлээринден:

ССР Эвилелиниге азы ооң составынга кирип турган суверениг күрүнелерге турары моон мурнунда шиитпирлеттинген даштыкы корреспондентилер;

ССР Эвилелиниң азы ооң составынга кирип турган суверениг күрүнелериниң күрүне органнарының бүрүткээни массалыг информация чепсектериниң корреспондентилери хостуг болур.

Бо Хоойлунуң доктааткаңы журналистиң профессионалдыг статузун Россия Федерациязына турары шиитпирлеттинген корреспондентилерге, оларның хамааттызындан хамаарылга чокка, нептередир. Россия Федерациязында бүрүткеттинген массалыг информация чепсектериниң журналистериниң профессионалдыг ажыл-чорудулгазын боттандырарына тускай кызыгаарлаашкыннар бар күрүнелериниң массалыг информация чепсектериниң корреспондентилериже хамаарыштыр харыы кызыгаарлаашкыннарны Россия Федерациязының чазаа доктааткан туруп болур.

Массалыг информация чепсектериниң Россия Федерациязында бүрүткеттинген даштыкы корреспондентилери, бир эвес оларның турары чурттуң хоойлужудулгазына чөрүшкек болу бербес болза, хамааттызындан хамаарылга чокка бо Хоойлунуң доктаатканы эргелерни ажыглаар болгаш хүлээлгелерни күүседир.

VII эге. Массалыг информация чепсектериниң дугайында хоойлужудулганы үрээни дээш харыысалга

56 үүл. Харыысалганы оныары

Тургузукчулар, редакциялар, үндүрүкчүлер, нептередикчилер, күрүне органнары, организациялар, албан черлери, бүдүрүлгелер болгаш хөй-ниити каттыжыышкыннары, албан-дужаалдыг кижилер, журналистер, чарлаттынган медээлериниң болгаш материалдарының авторлары массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазының үрээшкиннерге дээш харыысалгалыг болур.

57 үүл. Харыысалгадан хостаары

Хамааттыларның болгаш организацияларның ат-алдарын база төлептиг чоруун бактаан азы хамааттыларның эргелеринге болгаш дүрүм өзугаар эрге-ажыктарынга когаралдыг азы массалыг информацияның хостуун (азы) журналистиң эргелерин соора ажыглаанынга хамааржыр болгаш чүвениң шыныынга дүүшпес медээлерни нептереткени дээш харыысалганы дараазында таварылгаларда редакция, кол редактор, журналист хүлээвес:

1) бир эвес ол медээлер албан чарлаар дыңнадыгларда бар болза;

2) бир эвес ол медээлер информация агентилелдериниң алдынган болза;

3) бир эвес ол медээлер информация чагыында азы күрүне органнарының, организацияларның, албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң, хөй-ниити каттыжыышкыннарының органнарының парлалга албаныының материалдарында бар болза;

4) съездилерге, улус депутаттар Советтериниң сессияларынга улус депутаттарының, хөй-ниити каттыжыышкыннарының съездилериниң, конференцияларының, пленумнарының делегаттарының, а ол ышкаш күрүне органнарының, организацияларның болгаш хөй-ниити каттыжыышкыннарының албан-дужаалдыг кижилериниң тускай чугааларының үзүндүлериниң бир эвес ол-ла хевээр медээлер кылдыр айыткан болза;

5) баш буруңгаар бижимели чокка эфирже үнген авторлар чогаалдарында азы бо Хоойлуга дүүштүр редакторларынга хамааарышпас текстерде ол медээлер бир эвес бар болза;

6) массалыг информацияның өске чепсээниң нептереткени медээлерни болгаш материалдарны азы оларның үзүндүлерин ол-ла хевээр айыткан болза, массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазының ол үрээшкини бир эвес тодаргайлаттынган болгаш харыысалгага киргел болза.

58 үүл. Массалыг информацияның хостуун кысканы дээш харыысалга

Массалыг информацияның хостуун кысканы, тодаргайлааргa, массалыг информация чепсээниң тургузукларының, редакцияларының, үндүрүкчүлериниң болгаш продукциязының нептередикчилериниң, а ол ышкаш журналистериниң дүрүм өзугаар ажыл-чорудулгазын хамаатыларының, күрүне органнарының болгаш хөй-ниити каттыжыышкыннарының албан-дужаалдыг кижилериниң талазындан кандыг-даа хевирге моондактааны, ооң иштинде:

цензура хынаалдазын боттандырганының;

редакцияның ажыл-чорудулгазынга холгаарлаашкынның болгаш профессионалдыг бот-тускайлаң чоруун үрээриниң;

массалыг информация чепсээниң ажыл-чорудулгазын дүрүмге чөрүштүр соксадырының азы түр када соксадырының;

редакцияның информация чагыыр болгаш алыр эргезин үрээриниң;

тиражты дүрүм чок өзубиле хураарының, а ол ышкаш ону азы ооң кеззээн чок кылырының;

информацияны нептередириңче азы нептередириңден ойталаарынче журналисти албадаарының;

журналист-биле харылзааларга, күрүне, садыг-коммерция азы хоойлунуң тускай камгалаан өске-даа чажыдынга хамаарылгалыг медээлерден аңгыда информацияны аңаа бээриңге кызыгаарлаашкыннарны доктаадырының;

бо Хоойлунуң доктааткаңы журналистиң эргелерин үрээриниң артазы-биле моондактаашкын — Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр кезеннче, административтиг, сагылга-чурум азы өске-даа харыысалгага онааштырар.

Массалыг информацияга пензура хынаалдазын боттандырар сорулгалыг азы хүлээлгелиг органнар, организациялар, албан черлери азы албан-дужаалдыг кижилер илереттине берзе, — оларны сан-хөө-биле хандырарын доп-дораан соксадыр болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазында көрдүнген чурум өзугаар оларны тарадып дүүгүрер.

59 үүл. Массалыг информацияның хостуун соора ажыглааны дээш харыысалга

Бо Хоойлунуң 4 үүлүнүң негелделериниң үрээшкини кылдыр массалыг информацияның хостуун соора ажыглаары — кезеннче, административтиг, сагылга-чурум болгаш өске-даа харыысалгага Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр онааштырар.

Бо Хоойлунуң 50 болгаш 51 үүлдериниң негелделериниң үрээшкини кылдыр журналистиң эргелерин соора ажыглаары азы журналистиң хүлээлгелерин сагывазы — Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр кезеннчениң азы сагылга-чурумнуң харыысалгазынга онааштырар.

60 үүл. Массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазының өске-даа үрээшкиннери дээш харыысалга

Массалыг информация чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазын дараазында илереэшкиннерге үрээни:

өске кижини дамчыштыр массалыг информация чепсээн тургусканы, бүрүткээр дугайында херечилелди азы дамчыдылгага чөпшээрел лицензияны меге арга-биле алганы, лицензияны чажыды-биле дамчыдып бергени, тираж бүрүзүүнүң чыылдазындан, бүрүткээриниң бедиткен чыылдазындан төлевир кылыындан ойталааны азы массалыг информацияның тускайлаткан чепсектериңге доктааткан чиңгелдерни дүрүмге чөрүштүр алганы;

массалыг информацияның бүрүткеттинмээн азы ооң ажыл-чорудулгазын соксадыр азы түр када соксадыр дугайында шиитпириниң сөөлүнде продукциязын хоойлуга чөрүштүр белеткээни, катап бүрүткедириңден ойталааны, а ол ышкаш бо Хоойлу-биле көрдүнмээн негелделерни бүрүткээшкин үезинде киргени;

массалыг информация чепсээниң продукциязын нептередирин хоойлуга үндезилеп моондактааны, үе-хуусаалыг парлалга үндүрүлгезиниң тиражын үүрмектеп садарынга кызыгаарлаашкынларны дүрүм чок өзу-биле тургусканы;

массалыг информация чепсээн бүрүткетпейн азы ооң ажыл-чорудулгазын соксадыр азы түр када соксадыр дугайында шиитпириниң сөөлүнде азы чырыкче (эфирже) үндүреринің чөпшээрели чокка ооң продукциязын хоойлуга чөрүштүр нептереткени, хоойлуга чөрүштүр саарылга кылып нептереткени, лицензия чокка азы лицензия негелделерин үреавишаан, дамчыдылганы боттандырганы;

албан дамчыдар дыңнадыгларны, рекламаны, эротика характерлиг номнарны болгаш программаларны нептередириниң чурумнарын үрээни;

дамчыдар медээлерни чарлаарының, албан көргүзер экземплярларны чорудуп бээриниң, телевидение болгаш радио дамчыдылгаларының материалдарын кадагалаарының чурумун үрээни;

радио болгаш телепрограммаларны ылаптыг хүлээп алырынга шаптыктыг моондактаашкыннарны өскегерээн тургусканы,— кезеннче, административтиг, сагылга-чурум болгаш өске-даа харыысалгага Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр онааштырар.

61 үүл. Хомудал киирериниң чуруму

Россия Федерациязының хамааты болгаш негелде-чорудулга хоойлужудулгазынга дүүштүр дараазында чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр онааштырар.

61 үүл. Хомудал киирериниң чуруму

Россия Федерациязының хамааты болгаш негелде-чорудулга хоойлужудулгазынга дүүштүр дараазында чепсектериниң дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр онааштырар.

1) массалыг информация чепсээн бүрүткээриндеп ойталаанынга, бүрүткээриниң чурумун болгаш хуусааларын бүрүткээр органның үрээнинге, бүрүткээр органның дүрүмге дүүшпес өске-даа хеделиишкиннеринге;

2) дамчыдылга лицензиязык күш чок болдурар дугайында телерадио дамчыдылгазының талазы-биле комиссияның шиитпириңге;

3) дилээн информацияны бээриндеп ойталаанынга болгаш соңгаарлатканынга азы бо Хоойлунуң 40 үүлүнүң негелделерин албан-дужаалдыг кижилериниң, күрүне органнарының, организацияларының, албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң, хөй-ниитиниң каттыжыышкыннар органнарының парлалга албан черлериниң ажылдакчылары сагыыраанынга;

4) журналистиң турарын шиитпирлээриндеп ойталаанынга, ооң турарын сонгаткаңынга, а ол ышкаш ооң турарының чөпшээреттинген эргелерин үрээнинге.

Хомудалда айыткан шиитпириниң азы хеделиишкиниң (хемчег алдынмааның) дүрүмге дүүшпес деп суд хүлээп көөр болза, хомудалдың үндезин барымдаалының дугайында, болдунган үрээшкиннин чайладыр, тургузукчунуң, редакцияның, лицензия эзэниниң албаан орулгаларын киириштирбишаан, когаралдарны эгидип бээр хүлээлге дугайында шиитпирни ол үндүрер.

62 үүл. Мораль талазы-биле когаралды дуглаары

Херек кырында чүвениң шынныынга дүүшпес, хамааттының ат-алдарын болгаш төлептиг чорууп баксыраткан медээлерни массалыг информация чепсээниң нептереткениниң түүнелинде хамааатыга чедирген моральдыг (эт-хөрөгнинин эвес) когаралды азы аңаа чедирген эт-хөрөгнини эвес өске-даа когаралды судтуң шиитпирич өзугаар массалыг информация чепсээ, а ол ышкаш албан-дужаалдыг буруулуг кижилер болгаш хамааттылар судтуң тодаргайлап доктааткан хемчеглин өзугаар хамааатыга эгидер.

Россия Федерациязының Президентизи Б. ЕЛЬЦИН.

Москва, Россия Советтериниң бажыңы, 1991 чылдың декабрь 27.

«Массалыг информация чепсектериниң дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузун күштүг болдуруп киирер чурумунуң дугайында

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Россия Федерациязының Дээди Совединин **доктаадыры ооза:**

1. «Массалыг информация чепсектериниң дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузун парлаттынган үезинден эгелеп күштүг болдуруп киирер.

2. «Парлалга болгаш массалыг информацияның өскедаа чепсектериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузунга дүүштүр бүрүткеттинген массалыг информация чепсектеринге катап бүрүткедири негеттинмезин доктаадыр. 1992 чылдың июль 1-ге чедир бүрүткеткен дугайында чаа херечилелдерни алыр ужурлуг реклама болгаш эротика уткалыг тускай үндүрүлгелер аңаа хамааарышпас. Олардан бүрүткел төлевирин тыртпас.

3. Россия Федерациязының девискээринге массалыг информация чепсектерин бүрүткелин 1992 чылдың февраль 1-ге чедир түр соксадыр.

4. Россия Федерациязының Дээди Совединин Хоойлужудулга талазы-биле комитеди болгаш Массалыг информация чепсектериниң, хөй-ниити организацияларбиле, хамааатыларның массалыг шимчээшкиннери-биле харыыаа болгаш хөй-ниитиниң санал-оналын өөренип көөр талазы-биле комитеди Россия Федерациязының хоойлужудулга актыларын бо Хоойлуга дүүштүр эдериниң дугайында саналдарын Россия Федерациязының Дээди Совединге чугаалажып көөрү-биле 1992 чылдың март 1-ге чедир киирер.

5. Россия Федерациязының чазаа:

Россия Федерациязының чазааның шиитпирлерин 1992 чылдың март 1-ге чедир бо Хоойлуга дүгжүр кылдыр эдер;

Россия Федерациязының министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының бо Хоойлуга дүүшпес нормативтиг актыларын 1992 чылдың март 1-ге чедир эде көөрү болгаш солуурун хандырар.

6. Россия Федерациязының девискээринде массалыг информация чепсектерин бүрүткеп турган күрүне органнарын бүгү бүрүткел документилерин болгаш материалдарын дамчыдарын, оларны парлалганың болгаш массалыг информацияның хостуун камгалаар талазы-биле күрүне инспекциязы 1992 чылдың февраль 1-ге чедир хүлээп алырын дагзыр.

Россия Федерациязының Дээди Совединин Даргазы Р. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, Россияның Советтер бажыңы.

1991 чылдың декабрь 27 (ред. —6.II.92 ч.)

Элегес-Аксында улуг туйбу заводуну ооң бөлүк ажылчыннарының кооператив кылып алганындан бээр ийи чыл ажа берген. Моон мурнунда карылгалыг ажылдап, бүдүрүлге планын орта күүсетпейн турган черин кооператив болдурганының соонда ооң ажыл-чорудулгазы экижээн, ажылчыннарның холга алыр акшазы-даа көвүдээн. Кооператорлар эрткен чылын 25 миллион ажыг туйбуну республиканың тудугларынга берген. Бо чылын база-ла эки ажылдап турар.

ЧУРУКТА: заводтуң белен продукциязын хереглекчилерже чорудуп бээриңге белеткеп турары.

Барымдаалыг тоожуну чогаалчы Донгак Дыртык бижээн. Ук номну бижиирде автор 40 чылдарның төнчүзүнде 50 чылдарның эгезинде Барыын-Хемчик кожуунну Эрги-Барлык девискээринге бооп турган болуушкуннарга үндезилээн. Ында үгле Кыдыы, Ортаа-Чолдак, Чыраа-Булактарны кысказы-биле Кыдыы, Ортаа, Үстүү хемнер деп адаан. Чамдык кижилерниң аттарын ук черниң хүндүлеп, ойзуп адаарыбиле бижээн, ынчалза-даа тайылбыр бар. Бөгүн «Үениң шырайы» деп тоожудан үзүндүү парладывыс.

Тоожудан үзүндү

ҮЕНИҢ ШЫРАЙЫ

БАШТАЙГЫ КОЛХОЗ

1948 чылдың январь айның чыккылама соогу. Бедиктер баштарындан иштик хову-шөлдерни, шынаа-шыктарны көөрге, ак-шаң туман шыпкан. Соок-даа дыңзыг. Улуг-Хову бажында Калчан ашак (чогум ады Донгак Конзаң дээр) эртен даң бажында доруг аъдын үгеннеп, эзертеп мунгаш, далаш-биле аттаныпкан. Улуг-Ховунуң үзүк бажын ашкаш, Шолук-Ховуну куду ашак аъдын тошкудуп орган. Үгге-ле ийик, ол эрткен-барганын-даа сактып чораан. «Үжен чылдар эгезинде Эрги-Барлыкка Страков аттыг МЧАЭ-ни тургусчүп, элээн каш чылдарда даргалап-даа тургуладым чоп. Бо-ла Улуг-Ховуну одуртур сес кыштаг дистиндир турар үве ийин. Ол-ла улуг-биче кыштагларның мал-маганы энме хаяжок-ла турар үве. Сөөлгү үеде МЧАЭ колхоз болуп алыр дугайында эки үүлдү үндүрүп келген улус-тур. Бо МЧАЭ хуралынга харын бир-ле үвени шиитпирлеп алыр боор бис ийин деп, Калчан ирей бодалдарга алзып, чортуп орган.

Шолук-Хову аксында Бугалыг-Бут деп черде бичии борбак кара бажың бар. Ол мурнунда МЧАЭ турган үеден бээр-ле мчаэчилернин бригадазының төвү бооп келген чер. Ол орта мчаэчилернин отчеттуг-даа, аная-даа хурал-суглаазын бо-ла эрттирер. Ол үеде МЧАЭ кежигүннери хамаанчок, Эрги-Барлыктың хуу ажыл-агыйжылары, нам, арева, арбан, суму даргалары дээш, ажыл-агыйжы, активчи бүгү улустуң идепкейлии черде кончуг турган. Ийауш өрээлдерлиг биеэги-ле борбак бажыңына бүгү кежигүннер бүрүн олурупкан. МЧАЭ даргазы Хомушку Семис-оол Деспижекович отчеттуг иletкелин допчу кылган. Райкомнуң төлөөзи Ооржак Араптанга сөс берген:

— Бистиң бо чугаалажып турарывыс ажыл-агый чери Барыын-Хемчик районда хамаанчок. Тыва автономнуг областа эң шыырак МЧАЭ-лернин бирээзи болгай. Ынчангаш силер баштайгы колхозту тургузуп, көкуунну бүгү чоңунга үлегер-чижекти көргүзер апаар-дыр силер — дээш, Араптан дарга хөрээн ажыды чөдүргеш, уламчылаан: — Таныштырып тур бис, эштер — дээш, райком төлөөзи саазында туткан саавырны база номчуй каапкаш, Араптан уламчылаан: — Ынчангаш бо мынчаар девискээр, одар-белчиир, тараа-сиген шөлү колхозтуң хөренгизи болур, хуу ажыл-агыйлыглар колхозка албан кирер. Бир эвес кирбес болза, бо хүннерден эгелээш, колхоз черинден өскээр чайлап бээр апаардыр, эштер. Ынчангаш бүгү мчаэчилер колхозчулар болур даңзыже ат-сывын бижидип аар-дыр. Айтырыг, саналдыг кижилер санал. оналын берзиннер — дээш, дарга олуруп алган.

— Бистер үгле Кыдыыдыр, кадай. Канчаар-даа чугаалаар арга чок үве-дир ийин — дээш, ашак узун сеескен даңзазын хыйылады соргулаан.

— Ам канчап чурттаар бис. Бо хамык ажы-төлүү үүнүн-биле ажаап-чемгеріп, хепкерер улус бис? Ургдарыгны канчап өглеп-баштаар үвел? Хамык-ла малдыр саналдарым бар.

Бирээде, делегейге ат-алдарлыг турган куштуг күрүневис — ССРЭ-ниң бүстүп дүшкени, коммунистиг партияның бурганнай бергени-биле олардың дугайында чогаал болгаш өөредилге номнары бажын бүрүзүнде, өөредилге черлеринде болгаш библиотекаларда бок

САЛЫЫШКЫН

Частың баштайгы айлары үнүп, оът-сиген чаа-ла шымырарып, шончалай, хекдаван кидин-не четчип, айыраң-каас чечектер саглаңайның эгелеп турда, Барлыктың аян-каазы таанда эргим, каас-чараш болдур ийин! «Кызыл тук» колхозтуң ажыл-ишчилери часкы тарылганы кидин-не чорудуп эгелээн. Ооц-биле кады мал салыышкының колхозчулар үүнүп-даа мурнунда эгелей бергеннер. Үүге даарга часкы тарылга түлүктеп эгелээр бетинде бүгү колхозчуларның малын чизе-бүрүткел өзүгаар санап-даңзылап, комиссияга хүлээдип бээр мал салыышкының түлүк үези турган. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш райкомнуң болгаш көкуунуң күүсекчи комитединиң төлөөлекчилери комиссияга олурып, суурга суртаал ажылын чорудуп турган бачым үези үүге-ле болгай. Ол үеде улустуң мал-маган, эт-хөренгизин-даа шуут-ла хавырып турганзыг сагындырар. Мал хүлээп алыр комиссия Калчан ашактың ортузунга келгеш, хой, ешку, инек даңзы мал салыышкының кидин-не чорудуп турар үеде Кежик кадай алгырып-кыскырып, ыглап-сыктап хөделип эгелээш, ашаанга маңнап келген.

— Чүну үүлгедип, хавырып, амыраң тур сен? Хамык малыңны канчап алган-дыр сен, кончуг чашпаа үве — дээш, кадай кышкырып эгелээн.

— Оожумнап көр, кадай, бүгү чоннуң оруу-ла бо үведир. Ам канчап канчаар бис, үвенин үжуру-ла ындыг үве-ышкакыл.

— Чоннуң оруу, үвениң үжуру деп алган. Бодуң на оруун оруктап, суун суглап чор, канчаар эвес мен, кончуг авыястыг үвени — дээш, чадагай кажаа иштинге чыткан улуг-ла дашты алгаш, ашактың бажынче кагар орта, калчаң баштың хан-чини-даа бүлгүртү-ле берген. Оон-моон улустар Кежик кадайны оожумнадып-сөксадып алганнар. Калчан ирей күр кылып алган хүрең пөзү-биле бажын чаа-ла шарып алган чоруур. Колхозчуларның тенек ооллары хөөкүйү «хүрең баштыг» дей-даа берген турар. Колхозчулар хер-хереңселдери биле часкы тарылгазын ортузунда салып алган аът-шарызын ажыглап, улам-на хей-аттыг ажылдап турганнар. Ылаңгыя үрезин-хүнезинни мурнунда МЧАЭ-ниң ниити уруп белеткеп алганы-биле немей хөйү чажып тарааннар...

Колхоз даргазы Хомушку Семис-оол, партия организациязының секретары Деспижек олар колхозчулар-биле бичии сүме кылып, хуралчыгаш чыгган.

— Бистиң колхоз активчилери мал, хову, дудуг бригадирлери мында чыглып келген-дир. Чугаалажыр айтырывыс мындыг, салып алганывыс мал-маганывыстан ниити чемге хереглеп көрзүвүссе кандыг деп бодаар силер, эштер? — деп, Семис-оол Деспижекович сүме кылган.

— Хей-ниитиниң, колхозувустуң малы-ла үве-дир, ажылдап турар улус аъш-чем чивейн орар эвес, ниити чемге ажыглап-хереглээриле чөп үве-дир — деп, Калчан ирей дорт саналдаан. Шын-на санал үндүрүп турар-дыр, хөлүн эрттире бербейн, өйү-биле азыраан малын чивейн канчаар дээрзин Сараакы, Ном, Самбуу ашак суглар деткээннер.

— Керээ, чөшпээрел, акт үведен база тургускаш, бо айтырыгны дарый шиитпирлээр бис — дээш, Семис-оол дарга шиитпирлиг чугаалап каан. Улуг-биче колхозчулар күшхүн дээш база-ла чай-хос чок демниг ажылдап эгелээн. Ол ниити чемге хереглээн эътчемни колхозчуларның күшхүнүнден тыртып алыр деп үвениң аянын чок чоорту билип база чораннар.

1949 чылдың январь ай келген. Бугалыг-Бут ужунда ийи каът конторага чаа колхозтуң отчет-сонгулдалыг хуралы болур дээрге, колхозчулар бүрүн чыглып келгеннер. Бир дугаарында колхоз даргазы Хомушку Семис-оол отчеттуг илеткелни кылган. Ийи дугаар айтырыг талазы-биле районнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Оюн Ойдупаның кылган медеглелин чугаалашкан. Кышкы чаа чизе эрткен соонда, мунгаргай химиренген.

— Оо! Оо! Кайыынам, кадай. Оода элээн мал арттырып бээр хире үве чорду ийин.

— Че, көрдүң бе? Бо ажытөлүмнүң, ал-бодумнуң кызып-кылайып чорааш азырап алганым каш мал-маганымның когун үстүү халак.

Өг-бүлелерге шак ындыг байдалдыг алгыш-кырыш ны чаа чизе эрткен соонда, улашса-улашса, чазын мал санаашкынының үезинде шуут шош-содаага чедип турган.

«Кызыл тук» колхозтуң мал бажының хорамчазы отчеттуг үениң дургузунда хөй болганын Ойдупаа дарга түннел чугаазынга шүгүмчүлээн. Колхоз бухгалтери Эртине болгаш мал бригадири Аракчаа олар часкаар үскен арган-дорган малдың хорамчалыг болган дээрзинге сылдап каанныр. Ынчалза-даа Оюн Ойдупаа дарга кожуун күүскомунга болгаш райкомга чедир мал бажының хораанының чылдагаанын тывар, тускай комиссия тургускаш, хыналда чорудар бис дээрзин айтып каан.

Колхозтуң отчеттуг хуралы эрткен соонда, үр болбаанда, райкомдан Семис-оол дарганы келдирткен. Райкомнуң бирги секретары Артем Борбак-оолдуң кабинединге чугаа болган.

— Чаңгыс чыл безин четпээнде, колхозтуң малы үүге кончуг хорааныл, Хомушку Деспижекович? — деп, Борбак-оол дарга дораан-на айтырыг салып эгелээн.

— Чаа колхозтуң малының ажаалга-хамаарылгазындан кол хамааржыр, дарга — дээш, Семис-оол уламчылаан. — Колхозчуларга мал үзүп бээрде колдуунда-ла арган-дорганын колдаткаш, оон кадында арта-ла ала-частың кадында мал үзүүшкүнү чорудары кончуг чидириглиг болур үүге-дир. Үрезин-хүнезин кылдыр бичин тараавысты когун үзе чажыл, тарыл база каапкан бис ийин — деп, дарга шыны-биле чугаалап каан.

— Чаа тургузуп алган колхозтуң салым-чолун шиитпирлеп деп үве берге айтырыг болгай, эш Семис-оол — дээш, Борбак-оол улап каан: — А ынчаарга силерниң орнуңарга чаа дарга келир эвеспе. Боду ол кожуунуң көдээ ажылагый килдизиниге ажылдап турган. Зоотехник тускай эртемниг кижи. А келирге ажыл албаныңар хүлээнчип алыр силер. Силерни кончуг эки билир кижи, Оон ады, фамилиязын Ооржак Агбаан дээр. Ол ышкаш силерге чугаалап каар үве болза, ынчал тура обкомдан силерни келдире бээр боор. Белеткелдиг турар эвеспе.

Донгак ДЫРТЫК.

Гонорарын «Шынның» агар саныче шилчидерин диледим. (Авт.).

БИР ЯНЗЫ КӨРЗЕ...

«Шын» солунга парлаттынган «Тывага саазын бүдүрүп шыдаар бе» деп эгелиг башкы Оюн Короланың материалын деткип тур мен. Саазын бүдүрер биче бүдүрүлгени Хову-Аксынга ажыдар талазы-биле айтырыгны Тыва Республиканың чазаанга тургузар үе келген деп, ол бижээн. Амгы рынок үезинде, саазын айтырыы бергедеп турда, ону республика иштинге бүдүрериниң чугулаазын өөренип көрзе үүл? Мээң хүүда мындыг саналдарым бар.

Бирээде, делегейге ат-алдарлыг турган куштуг күрүневис — ССРЭ-ниң бүстүп дүшкени, коммунистиг партияның бурганнай бергени-биле олардың дугайында чогаал болгаш өөредилге номнары бажын бүрүзүнде, өөредилге черлеринде болгаш библиотекаларда бок болуп, чыглып чыдар. Оларны ажыглаар үези келген.

Ийиде, республиканың районнар төптеринге эрги саазыннар хүлээп алыр черлерни тургузар болза эки. Саазын бүдүрер чиг эт курлавыры ынчан ала-чайгаар тургустунуп келир.

Башкы кижи болганымда бо айтырыг мени хүн бүрү дувүрелип турар. Бистиң чазаавыс ону бир янзы көрүп, кандыг-биле шиитпирии дарый хүлээп алырынга бүзүреп артып кагдывыс.

Көк оол САЛЧАК.
Бай-Тайга район.
Тээли суур.

Танцы уран чүүлү

ШЫҢГЫРААЖЫ КАЙЫЛ?

«Эөлдек шыңгыраашты» тыва улустуң классиктиг танцызы, үнелиг эртинези деп санап чоруур мен. Бежен чылдар үезинде «Эөлдек шыңгыраашты» эң эки ойнакчылары: Екатерина Кыдай, Наталья Тыртык-Кара, Сайхоо сутларның күүселдезин каш удаа көрген мен. Кайгамчык-ла чараш ийин! Оон соонда ол танцыны кайы хамаанчок ойнап турар апаргаңынга хомудаар-дыр мен. Чарлаарда «Эөлдек шыңгыраашты»-ла дээр, чаңгыс-даа, ийи-даа кижи ойнай бээр. Шыңгыраажы-даа чок, аная-ла шимчээшкинней көргүзүп каар, ол-ла.

Мээң бодалым мындыг. «Эөлдек шыңгыраашты» күүседириниң дээди деңнелин база катап чедип алыры күзенчиг. Ону алдыдан эвээш кижиниң ойнаарын шуут хоруза чогуур. Ыяап-ла салааларга шыңгыраашталгыг ойнаар херек, ады-даа ындыг-дыр. Ол хире ат-сураглыг, алдарлыг танцының күүседикчи хевизин үрээрге кайын боор. «Эөлдек шыңгыраашты» эвес, «эренгей шимчээшкин» апаар-дыр. Аянныг, баш чаяр таваылгаларында аная-ла баш борбаннадыр апарганы таан көрүш чок. «Эөлдек шыңгыраашты» талантылыг танцычыларның эвээш ойнап турарындан, эмгы аныяктар ынчыг классиктиг танцычыны барын билбестер, сонуургавастай-даа берген-дир.

Март КЫРЛЫГ-КАРА.
Улуг-Хем район.

Кышкы XVI Олимпиада

БАШТАЙГЫ ТИИЛЕЛГЕЛЕР

АЛЬБЕРВИЛЬ. ХКД чурттарының спортчуларының аразындан Любовь Егорова баштайгы алдын медальдың эдилекчизи болган. Ол он беш километрниң дистанциязын 42 минута 20,6 секунда үеде эрттеп, маргылдааның ол хевиринге хөрөөжен спортчулар аразынга шылгараан.

* * *

Альбервильде эртип турар 1992 чылдың Кышкы олимпиадазында киржип турар эмчилериниң чыынды командазын Спортчу медицина эргелелиниң начальникиниң оралакчызы, медицина эртемнериниң кандидады Г. Марков удуртып турар. Ооц командазында 24 тренер-эмчилер болгаш массаж кылыкчылары бар. Олар хей чылдарда мурнунда турган ССР Эвилелиниң чыынды командаларының олимпийжилери-биле ажылдап келген. Оларның хей кезии спортчу кемдөөшкиннериниң онзагай шынарларын эки билир дээди категорияның эмчилери.

Ол 25 харлыг, өг-бүлелиг.

Финн хаакчы кыс Марьют Лукканиен оон бир минута ажыг үе озалдап келген. Магадандан Елена Вяльбе үшкү черде. Бир чыл бурунгаар Италияга эрткен делегей чемпионадының 30 км. дистанциязында чемпионнаан Лариса Сметанина дөрт дугаарында келген.

* * *

Эмчилер тускай белеткелди эрткен. Эм аймаа-биле болгаш спортчунуң шаг-шинээн катап тургузарынга эргежок чугула үүлдер-биле долу хандырткан. Эмчи бүрүзү туштузунда физиотерапия болгаш эмнээр, диагноз тургузар бичежек аппараттарлыг. Команда киржикчизи аарыг берген таварылгада ийикше, азы кемдөөшкин болганда эмчиниң баштайгы дузазын чедирип, ону спортчу турушче катап киреринге олар бүзүрелдиг, идегелдиг чепсеглеңген.

Олимпиаданың медицина комиссиязының составында Спорттуң төп эртемнинчилел институдунуң улуг лаборатория удуртукчузу биология эртемнериниң кандидады В. Семенов база киржип турар.

Конькиге маңнаар спорт талазы-биле олимпийжи чыынды команданың тренер-эмчизи А. Филимонов. Мурнунда бирги разрядтың футболизи чораан Александр Николаевич 1978 чылда Москвага медицина институдун доозун алган, а 1978 чылда — эмнээр кушкультура болгаш спортчу медицина талазы-биле клиниктиг ординатураны доосканам, ол-ла дээди категорияның тренер-эмчизи.

Олимпийжи медээлер

Австрали спортчу Жэнни Кэ маргылдаага дойдан кылган коньжилерлиг маңнаар. Ону япон фирма кылган.

* * *

Чаңгыс кижи олурар шанакка чуңгулаарынга эр улус аразынга Георг Хакль (Германия) тиилээн.

* * *

Хаакка эр улус аразынга 30 км. дистанциязында норвег спортчу Вегард Ульванг шылгараан.

Дагдан дүрген бадарынга австри хаакчы Патрик Ортлиб тиилээн.

* * *

Хостуг хүреш

30 ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Францияның Альбервильде эртип турар кышкы XVI Олимпий оюннарының ажыдыышкынынга болгаш Тывага хостуг хүрештиң сайзырап эгелээнинің 30 чыл оскга тураскаатган спортчу байырлал кежээни Тыва Республиканың Спорткүркому болгаш хүреш федерациязы организастап эрттирген.

Тываның В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театрынга болган спортчу байырлалга хоорайның аныяктары, спорттуң хоочуннары, районнардан чалаткан аалчылар хөй-биле киришкен.

Тыва Республиканың төөгүзүнде хостуг хүреш спорттуң эң аныяк хевирлериниң бирээзи-даа болза, ол улуг сайзыралдың оруунче шиитпирлиг базымнарны кылган. Бистиң аравыста аңгы-аңгы салгалдың, аңгы-аңгы мергежилдиг болгаш аңгы-аңгы үзел-бодалдыг кижилер хей-даа болза, спорттуң эң бүрүнгү хевирлериниң бирээзи — хүрешке хандыкшыл бисти каттыштырып турар деп, Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизи, хүреш федерациязының даргазы Ш. Д. Кууган келгеннерге байыр чедирип, үүве чугаалап турда, демдеглээн. Тывага хостуг хүрешти сайзыралыр дээн арга-мергежилин, билиңни бо-оп чораан хоочуннар П. М. Петров, И. Х. Хасанов, баштайгы мөгелер Калтажык Шактаржыктың, Ойдуп Бартанның, Каадыр-оол Билдейниң, Юрий Комиссаровтуң, Виктор Винниковтуң, Сергей Седен-оолдуң болгаш өскелериниң-даа дугайында чылыг сактыышкынарны ол чугаалаан. Амгы үеде бистиң мөгелеривистиң чедишиннериниң дугайында болгаш ону ам-даа ханыладып, сайзырадыр талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чорударының сорулгаларын ол демдеглээн.

Үүнүп келген Мечи чылы кышкы болгаш чайгы Олимпий оюннарының чылы дээрзин Спорткүркомунуң даргазы С. Ы. Ооржак чугаалаан. Хостуг хүреш массалыының талазы-биле Тывада мүрнуку черни эөлеп турар.

Тыва мөгелериниң аразында Александр Доржу болгаш Чечен-оол Монгуш олар Европа чемпиону бедик атты чаалап алган. Амгы үеде 79 кижи спорт мастериниң нормативтерин күүсеткен. Дыка хей спортчулар мурнунда турган Эвилел болгаш амгы Россия Федерациязының бирги черге дээш маргылдааларга доктаамал киржип, аная шаннадыг черлерни удаадараа эөлеп келген.

Тывага хостуг хүрештиң чамдык төөгүзүн ол көөр болза, ол 1957 чылда эгелээн болуп турар. Хүрешке хандыкшылдыг мөгелериниң баштайгы бөлүүн бир дугаар ОПТУ-нуң базазызына П. М. Петров эгелээн. Аная классиктиг хүрешти өөредип турган. Ийи чыл эрткен соонда И. Х. Хасанов аная хостуг хүрештиң секциязын ажыткаш, тыва оолдарны хүрешке өөредип эгелээн үезин ол турган. Ол үениң тренерлерин болгаш мөгелерин тускай залдың, чадыгның чогу доктаадып шыдаваан: талантылыг, тура-соруктуг мөгелер илереп келген. Оларның бирээзи — Николай Мумба Сибирьниң болгаш Ыраккы Төөн түктүн чемпионадынга шаннадыг черни эөлээн. 1968 чылда Чернигов хоорайга эрткен Эвилел чергелиг маргылдаага Өргелээр Ондар ССРЭ-ниң спорт мастери атты чедип алган.

Спорт кижиниң күш-шыдалын, тура-соруун быжыктырарындан ангыда, күш-ажылга ынак, бедик угаансарыылдыг кижилерни өстүрүп хевирлээринге идигни берип турар. Хоочуннар аразындан К. О. Шактаржык, О. О. Бартан, О. Ч. Ондар болгаш С. С. Монгуш олар аныланда шыырак хүрежип чораан эртемденнер-дир.

Спорттуң дыка хей хоочуннары амгы үеде тренер ажылын боттандырып, багай эвес түшнелдерни чедип ап турары өөрүнүүт. Оларның аразында Федор Ондар, Болат Чөкпек, Чадамба Ооржак, Валерий Оюн, Владимир Биче-оол, Иван Хураган, Николай Монгуш болгаш өскелерни-даа демдеглеп болур.

Рынок экономиказынче киргени-биле холбаштыр маргылдаалар эрттирериңе дузалажып турар спонсорларның саны немежип турар.

Ук кежээге спорттуң хоочуннарынга, амгы тренерлерге болгаш мөгелерге өртектиг белектерни тывыскан. Аная «Хүреш» агитбригадазының, «Радость», «Тыва» ансамбльдериниң концерттерини чыыларнар сонуургап көрген. Спорт лотереязын ойнаан. Эң үнелиг ойнаашкын «Карпаты» деп мопед болган.

Тыва Республиканың Президентизиниң кандидадынга Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ш. Д. Ооржакты дедишдип үндүрген дугайында кыйгырыгны спортчулар аная хүлээп алган.

Виктор КАРА-САЛ.

Шыдыраа

ЧЕМПИОННАР ЧЕМПИОНАДЫНДА

Тыва Республиканың шыдыраа «сылдыстарының» — аңгы-аңгы үелерде чемпион чорааннарның маргылдаазы эрткен дыштанып хүннерде эгелээн. Баш удур белеткеп кылган даңзыга дыынадыышкын өзугаар 11 кижи киржир турган. Оларның дөртү янзы-бүрү чылдагааннар үржуундан чемпионнарның чемпионадынга ойнаарындан ойталаан.

Ук маргылдааны хоочун шыдыраачы Кан-оол Саянның удуртуп-баштап турар коллективиниң акша-хөренгизи-биле эки турачың дузазын чедиргенинин ачызында Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт комитеди, республиканың шыдыраа федерациязы организастап эрттирер аргалыг болган.

Баштайгы салыгларда Тываның дөрт дакпыр чемпиону чораан Матпа Хомушку эрткен чылдың чемпиону Вячеслав Асатовту дужүп бээринче албадаан, Хеймер-оол Ондар биле Чыртек-оол Оюнну тус-тузында уткан. Хоочун коктуг деп үве ол-дур ийин.

Чемпионнарның чемпионады Красноярскиниң күрүнениң агроуниверситединиң Кызылда филиалының лекция номчуур залында эртип турар.

Даңзы САЛЧАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ГУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Дээди Совединиң Министрлер Чөвүлелиниң «Шын» солунуң редакция коллективи.

Редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

Редакцияның телефоннары:
□ Редактор — 3-43-34;
□ Хүлээп алыр чер — 3-34-26;
□ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17;
□ харыысалгалыг секретарь 3-34-92;
□ оралакчызы — 3-45-93;
КИЛДИСТЕР:
□ үлетүүр — 3-34-49; 3-36-73;
□ көдээ ажыл-агый — 3-41-16;
□ социал айтырыглар — 3-36-82;
□ культура болгаш улус өөредилге 3-39-15;
□ шиитилел политиктиг — 3-34-98;
□ улус депутаттар Советтериниң 3-36-25;
□ медээлер болгаш спорт 3-41-23
□ чагаа — 3-39-03;
□ очулга — 3-34-39, 3-34-98;
□ корректорлар — 3-34-19;
□ үндүрүкчүлер — 2-27-41;
□ солун келбейн барганда — 2-32-75;
□ бухгалтерия — 3-37-11;

АГАР САНЫ: «Тыва соцбанк № 363305».

Тыва Республиканың Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Солун неделяда 5 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 29045 экз. Чагыг № 28